

Likums un Tiesības

DEMOKRĀTISKAI UN TIESISKAI DOMAI

Tiesību zinātne. Tiesības

Ringolds Balodis

Konstitucionālo tradīciju īpatnības
Apvienotajā Karalistē

Jānis Mucenieks

Izpratnes par publisko tiesību
juridiskajām personām būtiskie aspekti

Tiesību zinātne. Eiropas Savienības tiesības

Norberts Raihs

Pilsonības institūta problēmjaucājumi

(*Norbert Reich*)

jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs

Tiesību zinātne. Juridiskā metode un metodoloģija

Margērs Zeitmanis

Tiesību normu iztulkošanas un tiesību
tālākveidošanas robežšķirtnes
problēmas (I)

LT

Satura rādītājs

Tiesību zinātne

Tiesības

<i>Ringolds Balodis</i>	Konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē <i>(Particularities of the Constitutional Traditions of the United Kingdom)</i>	130
-------------------------	--	-----

<i>Jānis Mucenieks</i>	Izpratnes par publisko tiesību juridiskajām personām būtiskie aspekti <i>(Relevant Aspects of an Understanding about Legal Persons Governed by Public Law)</i>	142
------------------------	---	-----

Eiropas Savienības tiesības

<i>Norberts Raihs</i> <i>(Norbert Reich)</i>	Pilsonības institūta problēmjautājumi jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs <i>(Problems Arising from the Concept of Citizenship in the New Member States of the European Union)</i>	147
---	--	-----

Juridiskā metode un metodoloģija

<i>Margārs Zeitmanis</i>	Tiesību normu iztulkošanas un tiesību tālākveidošanas robežšķirtnes problēmas (I) <i>(Borderline's Issues in the Interpretation of Legal Norms and Further Law-making)</i>	153
--------------------------	---	-----

Hronika

<i>Ieva Miļūna</i>	Latvijas dalība starptautiskajās tiesu izspēļu sacensībās – tradīcijas turpināšana	157
--------------------	--	-----

<i>Arvis Ērmiņš</i>	Atskats uz Centrāleiropas un Austrumeiropas tiesu izspēļu sacensībām Rīgā	158
---------------------	---	-----

<i>Jēdzienu rādītājs</i>	160
--------------------------	-----

<i>Tiesību aktu un normu rādītājs</i>	160
---------------------------------------	-----

<i>Tiesu lietu rādītājs</i>	160
-----------------------------	-----

<i>Personu rādītājs</i>	160
-------------------------	-----

Visi raksti, kas ievietoti žurnāla tematiskajā blokā "Tiesību zinātne", ir recenzēti. Recenzijas ir pieejamas žurnāla redakcijā.

Bibliotēku un iestāžu darbinieku uzmanībai!

Sakarā ar to, ka žurnāla "Likums un Tiesības" redakcijai ir darīts zināms, ka žurnāls tiek sistemātiski kopēts bibliotēkās un iestādēs, lūdzam vērst jūsu uzmanību uz to, ka jaunā "Autortiesību likuma" 18. pants nosaka, ka "autora darba izmantošana bez atļaujas un bez atlīdzības nedrīkst [...] radīt viņam zaudējumus", un ievērot šā panta prasības. Bibliotēku zināšanai: minētā likuma 23. panta (agrāk – 20. panta) jaunā redakcija vispār vairs neparedz bibliotēkām tiesības pavairot darbus pēc fiziskās personas prasības. Žurnāla pārpublicēšana un kopēšana pieļaujama tikai ar redakcijas piekrišanu un par atlīdzību.

Zinātniskais redaktors: *Edgars Meļēsis*
Galvenā redaktore: *Daiga Iljanova*
Redaktori: *Inga Bērziņa*
Arvis Ērmiņš
Literārās redaktores: *Marita Freija*
Lilīta Kainaize
Marika Saturina
Inna Vaitmane
Redakcijas administratore: *Rigonda Teibe*
Mājas lapas veidotājs: *Armands Masulis*
Maketētāja: *Linda Prēdīte*
Žurnāla izplatītājs: *Edgars Hercenbergs*
vairumtirdzniecībā:

Ringolds Balodis,

Dr.iur.

Valststiesību zinātņu katedra, Juridiskā fakultāte, Latvijas Universitāte, Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586

Konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē

Satura rādītājs

I. Ievads

II. Apvienotās Karalistes konstitucionālās tradīcijas

1. Likumi

2. Tiesu precedenti

3. Konstitucionālās paražas

4. Eiropas Savienības tiesības un Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedenti

5. Doktrinārie tiesību avoti

6. Pamattiesību nodrošināšanas mehānismi

III. Kopsavilkums

Anotācija

Rakstā analizētas Apvienotās Karalistes konstitucionālās tradīcijas, norādot uz to iespējamo attīstību nākotnē. Raksta sākumā autors konceptīvi norāda uz būtiskākajām atšķirībām starp angloamerikāņu un kontinentālās Eiropas tiesību saimi un to ietekmi uz konstitucionālajām tradīcijām šīm tiesību saimēm piederīgajās valstīs. Rakstā tiek analizēta tiesību avotu izpratne un loma Apvienotās Karalistes konstitucionālajās tiesībās, norādot uz Apvienotās Karalistes parlamenta pieņemto likumu, tiesu precedentu un konstitucionālo paražu savstarpējām attiecībām. Tiek raksturota arī Eiropas Savienības tiesību un Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu loma Apvienotās Karalistes tiesiskajā sistēmā, kā arī doktrināro tiesību avotu nozīme. Atsevišķa apakšnodaļa veltīta pamattiesību nodrošināšanas mehānismiem.

I. Ievads

Šā raksta uzdevums ir raksturot konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē, ieskicējot to iespējamās attīstības tendences nākotnē.

Apvienotās Karalistes oficiālais nosaukums ir **Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste** (*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*), taču šā raksta ietvaros tiks lietots tā saīsinājums – Apvienotā Karaliste. Tā ir viena no Eiropas demokrātiskajām valstīm, kurā pastāv konstitucionālās (parlamentārās) monarhijas valsts pārvaldes forma. Šobrīd monarhija ir sekmīgi pārvarējusi jau trešā gada tūkstoša sliekšni un gandrīz nav iemesla domāt, ka Apvienotā Karaliste tik drīz varētu transformēties par republiku.

Apvienotā Karaliste pieder pie pasaules spēcīgāko un ekonomiski visaugstāk attīstīto valstu piecnieka – līdzās Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV), Francijai, Vācijai un Japānai.

Blakus pamattautībām Apvienotajā Karalistē dzīvo daudzi no bijušajām kolonijām (Indija, Pakistāna, Bengālija, Honkonga) iebraukušo cilvēku pēcteči. Apvienotā

Karaliste vēsturiski veidojusies kā federācija (gan ar konstitucionālu līgumu starpniecību, gan uz iekarojumu pamata), tomēr tā ir unitāra valsts, lai gan ar izteiktām decentralizācijas pazīmēm. Apvienotās Karalistes karalieni *Elizabete II* (*Elizabeth II*) sešpadsmit no piecdesmit trijām Nāciju Sadraudzības (*The Commonwealth of Nations*) valstīm (bijušajām kolonijām) atzīst par monarhu. Protams, daudzās valstīs (piemēram, Austrālijā, Jaunzēlandē un Kanādā), kas Apvienotās Karalistes karalieni atzinušas par savas valsts monarhu, tas ir vairāk formāls, nevis juridisks solis. Reālas varas pār Nāciju Sadraudzības dalībvalstīm karalieni vairs nav, drīzāk šo statusu var uzskatīt par vēsturisku tradīciju un ceremoniāla sastāvdaļu. Lai arī dažās "kvazi monarhijās" (Papua-Jaungvinejā, Bahamās, Zālamana Salās, Barbadosā, Fidži, Jamaikā, Grenadā u.c.) tiesām ir jūtama britu ietekme uz vietējo pārvaldi, jautājums par padotību britu kronim dažās no šīm valstīm ir dedzīgu politisko strīdu objekts, jo netrūkst politisko spēku, kas vēlas konstitucionāli anulēt nosacīto monarhiju un pasludināt šīs valstis par parlamentārām republikām.

Nemot vērā apstākli, ka Apvienotās Karalistes tiesības var izprast (apjaust, jo pilnībā to, šķiet, spēj vienīgi britu tiesneši), tikai iedziļinoties vēsturē, autors mēģinās iezīmēt galvenos un nozīmīgākos monarhijas vēstures notikumus.

10. gadsimtā izveidojās politiski vienota Anglijas teritorija, kas bija Apvienotās Karalistes juridiskā priekštece. Tobrīd Velsa un Skotija vēl bija ķeltu varā. 1066. gadā Angliju iekaroja vikingu pēcteči – normaņi, kas dzīvoja Francijas ziemeļos. Anglijā viduslaikos kļuva par spēcīgu feodālu valsti, kas bieži karoja ar kaimiņvalstīm [piemēram, Simtgadu karš (1337–1453) ar Franciju]. Sākot ar 16. gadsimtu, Anglija pārvērtās par varenu jūras impēriju ar neskaitāmām kolonijām visās pasaules malās. 1536. gadā notika apvienošanās ar Velsu, bet 1707. gadā Anglijas-Velsas savienībai (ūnijai) pievienojās arī Skotija un valsts ieguva Lielbritānijas Karalistes (*Kingdom of Great Britain*) nosaukumu. Tiesa, daži par Lielbritānijas kā valsts dzimšanas dienu uzskata nevis 1707. gadu, bet gan 1801. gadu, kad par karalistes sastāvdaļu kļuva Īrija. 1922. gadā gan Īrija kļuva par suverēnu valsti, taču Īrijas ziemeļaustrumu teritorijas daļa palika Apvienotajai Karalistei un tiek saukta par Ziemeļīriju (*Northern Ireland*), bet britu koloniālā impērija ieguva tagadējo pilno nosaukumu – Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste.

Pēc tam, kad 17. gadsimta otrajā pusē Anglijā notika buržuāziski demokrātiskā revolūcija, absolūtā monarhija tika jūtami ierobežota. Revolūcija sekmēja ne tikai kapitālisma,¹

¹ Sandiford K.A.P. Great Britain and the Revolutions of 1848. <http://www.ohiou.edu/~Chastain/db/greatbri.htm>

bet arī parlamentārisma attīstību – izveidojās spēcīga parlamentāra monarhija. Divpalātu parlaments veidoja valdības, kas realizēja izpildvaru, monarhs arvien vairāk tika ierobežots un iegrozīts.

Neiedziļinoties Apvienotās Karalistes vēstures sarežģītajās peripetijās, vēl ir vērts piebilst, ka Apvienotā Karaliste joprojām spēlē ievērojamu lomu pasaules politikā. No 1918. gada līdz 1920. gadam tā kopā ar ASV un Franciju organizēja intervenci Padomju Krievijā; 1946. gadā kopā ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību un ASV kļuva par uzvarētāju Otrajā pasaules karā. Kopš 1945. gada Apvienotā Karaliste ir Apvienoto Nāciju Organizācijas locekle. Apvienotā Karaliste ir viena no Ziemeļatlantijas līguma organizācijas [*North Atlantic Treaty Organization (NATO)*] un Dienvidaustrumu Āzijas līguma organizācijas [*South East Asia Treaty Organization (SEATO)*] dibinātājvalstīm. Visbeidzot, lai arī pati Apvienotā Karaliste Eiropas Savienībā (ES) iestājās tikai 1973. gadā, tieši tās premjerministrs *Winston Čērčils (Winston Churchill)* bija tas, kas 1946. gadā Šveices pilsētā Cīrihē publiski puda nepieciešamību nodibināt sava veida **Eiropas savienotās valstis**. Šis solis izrādījās nozīmīgs ne tikai Apvienotās Karalistes ekonomikai, politikai un ārlietām, bet iespaidoja un turpina modificēt arī tās tiesības, jo nepastāv atšķirība, vai Eiropas Kopienas tiesību pārkāpumu ir izdarījusi dalībvalsts izpildvara, likumdevēja vai tiesu vara.² Respektīvi, tiesai, kuras varu briti uzskatīja par absolūtu, tika uzlikti "rāmji", jo pēc iestāšanās ES neviens nevar atsaukties uz to, ka ES tiesības netiks piemērotas, jo tās nav radušas atspoguļojumu precedentos vai parlamenta izdotajos likumos. ES tiesības darbojas Apvienotajā Karalistē tieši. Arī paši briti pieļauj iespēju, ka līdz ar iestāšanos ES to konstitūcija, tāpat kā tiesiskā sistēma, **iespējams, ir sākusi mainīties**.³

II. Apvienotās Karalistes konstitucionālās tradīcijas

Apvienotās Karalistes tiesības izriet no augstā tiesu varas statusa (attieksme pret tiesu dažbrīd robežojas ar pieļūsmi) un kalpo par daudzu valstu tiesvedības standartu. Šis valsts konstitucionālo tiesību sistēma ir savdabīga un unikāla, tā attīstījusies daudzu gadsimtu gaitā, spēkiem mērojoties monarham, aristokrātijai un tautai. Rezultātā Apvienotās Karalistes konstitucionālais modelis kļuvis par tiesību pieminekli, ko apbrīno ikviens, kas kaut nedaudz ar šo modeli iepazīstas. Tā kā Lielbritānija piekopa koloniālu politiku,⁴ tās konstitucionālisms izplatījās visā pasaulē. Daudzu mūsdienu valstu konstitucionālisma pamatā ir tieši Lielbritānijas pieredze. ASV, Austrālija, Kanāda, Indija, Šrilanka, Taizeme un citas valstis ir tieši pārņēmušas Lielbritānijas pieredzi, savukārt Eiropas valstīs Apvienotās Karalistes konstitucionālisms ieviests, patapinot parlamentāro praksi, konstitucionālās paražas un principus.

Apvienotās Karalistes konstitucionālismu nav iespējams izprast, ja vismaz virspusēji netiek aplūkota angloamerikāņu tiesību saimes būtība. Apvienotās Karalistes tiesības (tiesas) ievērojami atšķiras no pārējā Eiropas kontinenta tiesībām (tiesām).⁵ Tas izskaidrojams ar Apvienotās

Karalistes izolēto ģeogrāfisko stāvokli, ar valdošo konservatīvismu, ar monarhijas un no Romas nošķirtas baznīcas pastāvēšanu. Mūsdienās angloamerikāņu tiesību saimes tiesības ir saistošas gandrīz trešdaļai zemeslodes iedzīvotāju Apvienotajā Karalistē, ASV, Kanādā, Austrālijā, Jaunzēlandē, Indijā un veselā virknē citu valstu.⁶ Šo tiesību loma nevis mazinās, bet pat pieaug. Tiesa, angloamerikāņu tiesību saimes ekspansija pierima tikai 20. gadsimta vidū līdz ar dekolonizāciju.⁷ Vienīgais izplatības ziņā līdzvērtīgais analogs ir kontinentālās Eiropas tiesību saime,⁸ kas pēdējā laikā saistībā ar cilvēktiesību lomas palielināšanos iestājas par atsevišķo gadījumu iztulkošanu, nevis aprobežojas tikai ar konkrēto tiesību normu iztulkošanu.

Angloamerikāņu tiesību saimes galvenā iezīme ir tā, ka **normatīvajiem tiesību aktiem ir otršķirīgāka tiesību avota nozīme salīdzinājumā ar tiesnešu radītajiem tiesu precedentiem**. Galvenais sabiedriski tiesiskais regulators tātad ir nevis likumdevēja izdoti tiesību akti, bet tiesu nolēmumi. Tāpēc **britu juristu uzmanības centrā ir nevis tiesību normas, bet process**. Vēsturiskās attīstības gaitā Apvienotās Karalistes nerakstīto tiesību sistēma kļuvusi par unikālu civilizācijas mantojumu.⁹ Nevarētu gan apgalvot, ka parlamenta izdotiem tiesību aktiem šais tiesībās būtu ierādīta pavisam maznozīmīga loma. Pat mūsdienās, kad tiesību proporcijas ir mainījušās par labu parlamenta pieņemtajiem aktiem, tiek uzskatīts, ka pēdējiem tomēr ir jāiziet tiesu "uzticības pārbaude", tas ir, parlamenta izdotu tiesību aktu normām, lai tās iegūtu tiesību statusu, jāsaņem tiesnešu svētība. **Pastāv uzskats, ka ar parlamenta izdotu aktu valstī nerada jaunas tiesiskas attiecības, bet gan papildina un koriģē (groza) jau pastāvošus tiesu precedentus**.¹⁰

² Gatawis S., Broks E., Bule Z. *Eiropas tiesības*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 163. lpp.

³ James P.S. *Introduction to English Law*. London: Butterworths, 1989, pp. 121–123.

⁴ Kā zināms, Lielbritānijas koloniālisms radīja labvēlīgus priekšnoteikumus tam, lai Lielbritānijas parlamentārisms un anglosakšu tiesības izplatītos un iesakņotos lielā skaitā pasaules valstu. Lielbritānija bija pasaulē pirmā valsts, kurā notika industriālā revolūcija – sākot ar 18. gadsimta 60. gadiem, valsts pārgāja no agrārās ražošanas uz rūpniecisko ražošanu. Likumsakarīgi, ka britiem uz salas kļuva par šauru un viņi 18. un 19. gadsimtā izveidoja spēcīgāko tā laika floti. Neskatoties uz 12 savu koloniju zaudējumu Amerikā, briti, pateicoties savai kundzībai jūrās, cīkstoties ar Spāniju, Holandi un Franciju, izveidoja milzīgu impēriju. Briti izplatīja angļu valodu pa visu pasauli un uzturēja plašus tirdznieciskos sakarus. Lielbritānija kļuva par lielāko koloniālo valsti pasaulē ar metropoli Londonu. Britu īpašumi bija Kanādā, Austrālijā, Dienvidāfrikā un Indijā. Lielbritānija aktīvi piedalījās Pirmā pasaules kara gatavošanā, un tās pūles vainagojās ar panākumiem – pēc kara Vācijas kolonijas nonāca tās īpašumā. Tiesa, pēc Otrā Pasaules kara (līdz 1960. gadam) lielākā daļa britu koloniju atguva neatkarību. Viena no pēdējām 1997. gadā Ķīnai tika nodota britu kolonija Honkonga.

⁵ Bukovskis V. *Civiltiesību procesa mācības grāmata*. Rīga: Autora izdevums, 1933, 46–47. lpp.

⁶ Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe Ch. *Law in a Nutshell: Comparative Legal Traditions*. St. Paul: West Publishing Co., 1982, p. 159.

⁷ Potter J. *Historical Introduction to English Law and Its Institutions*. London: Sweet & Maxwell, 1958.

⁸ De Cruz P. *A modern approach to Comparative Law*. Deventer, Boston: Kluwer Deventer, 1993, p. 89.

⁹ Castles A. *Australian Legal History*. Sidney: Law Book Company, 1982, p. 116.

¹⁰ *Ibid.*, p. 395.

Apvienotās Karalistes tiesību struktūra ir tāda, ka tās ne-
maz nevar iemācīties augstskolā, – tās nav principu un dog-
mu tiesības. Tieši pretēji – tās vairāk ir procesualistu un prak-
tiķu tiesības, kas galvenokārt balstās uz tiesu varas
neatkarību.¹¹ Lai gan Apvienotās Karalistes tiesiskā sistēma
ir vairāk nekā tūkstoš gadu sena un nozīmīgākākie Apvieno-
tās Karalistes zinātniskie centri – Oksfordas Universitāte un
Kembrižas Universitāte dibinātas attiecīgi 12. gadsimta ot-
rajā pusē un 1209. gadā, tiesību kurss Lielbritānijā salīdzinā-
jumā ar pārējo Eiropu ir veidojies ļoti vēlu. Oksfordā Liel-
britānijas tiesību kursu, kā sistematizētu mācību priekšmetu
sāka lasīt tikai 1758. gadā, bet Kembrižā – 1800. gadā. Kon-
tinentālajā Eiropā, piemēram, Vācijā tas notika jau krietni agr-
rāk. Britu uzskats, ka par juristiem var kļūt, tikai praktiski
strādājot šajā jomā, jo labākais skolotājs jurisprudencē ir
prakse, joprojām ir spēkā un disonē ar vācu tradīcijām, sa-
skaņā ar kurām cilvēks līdz ar augstākās juridiskās izglītības
iegūšanu ir tiesīgs pretendēt uz tiesneša amatu.

Mūsdienās visas civilizētās valstis konstitucionālā līmenī
ir deklarējušas tiesu varas neatkarību no izpildvaras un li-
kumdevējas varas. Tas ir dabiski apstākļos, kad varas dalīša-
na ir demokrātijas un tiesiskas valsts pazīme. Par Apvienoto
Karalisti savukārt teic, ka tiesas šai valstī ir "īstenā vara".¹²
Britu īpašo pieeju sevišķi labi var redzēt, aplūkojot Lordu
palātu, kurai piemīt gan likumdevēja, gan tiesu funkcijas. Lai
gan monarhijas valsts pārvalde un konstitucionālisms ir vei-
dojies gadsimtiem ilgi, Apvienotās Karalistes tiesiskās sistē-
mas pamatprincipi nav būtiski mainījušies kopš 1066. gada.¹³

Apvienotās Karalistes tiesību veidošanos un konstitu-
cionālisma attīstību ir ietekmējusi Anglijas baznīcas nošķir-
šana no Romas ietekmes. Anglijas karalis *Indriķis VIII*
(*Henry VIII*) deva lielu ieguldījumu konstitucionālo tiesī-
bu attīstībā, jo tieši viņš 1534. gadā, nevēlēdamies vairāk
paciest Romas pāvesta diktātu,¹⁴ panāca parlamenta akcep-
tu neatkarīgas Anglijas baznīcas (*Church of England*) izvei-
došanai. **Pirmkārt**, ar šo brīdi tika izbeigta Romas kano-
nisko tiesību un līdz ar to arī romiešu tiesību tieša ietekme.
Otrkārt, parlaments, kļūstot par monarha gribas leģitīmē-
tāju, pārgāja daudz augstākā tiesiskā kvalitātē. Lai sasniegtu
sevi vēlamo rezultātu, Anglijas monarhs neviļus **radīja ar
karali konkurējošu parlamentu**. Lai arī *Indriķis VIII* vai-
rākkārt izdeva likumus, neprasot parlamenta piekrišanu,
pirmoreiz modernās civilizācijas vēsturē tika likti pamati
parlamentam, kura funkcijas bija līdzīgas mūsdienu likum-
devēju pienākumiem. Parlaments no šā brīža sāka aktīvi
darboties. Rezultātā pakāpeniski, bet neatvairāmi samazi-
nājās monarha loma, līdz galu galā mūsdienās Apvienotās
Karalistes monarhs ir vairāk valsti reprezentējoša, nevis ar
reālām funkcijām apveltīta izpildvaras institūcija.

Iemesls Anglijas katoļu baznīcas atdalīšanai no Romas
un pārveidošanai par Anglijas (anglikāņu) baznīcu bija sa-
dzīvīvs. Tam nav sakara ar dziļi izsvērtiem pragmatiskiem
vai teoloģiskiem apsvērumiem. *Indriķis VIII* vēlējas šķirties
no savas nemīlamās sievas – netaika brāļa sievas Aragonas
princeses *Katrīnas* (*Catherine of Aragon*) un gribēja apprecē-
ties ar citu sievieti – *Annu Boleinu* (*Anne Boleyn*). Kā kato-
lim viņam saskaņā ar kanoniskajām tiesībām bija jāsaņem
Romas pāvesta atļauja, Romas pāvests to nedeva. Rezultātā
agrākais pāvesta atbalstītājs un *Mārtiņa Lutera* (*Martin*

Luther) nosodītājs *Indriķis VIII* 1532. gadā tika pasludināts
par Romai nepakļautas Anglijas (anglikāņu) baznīcas
galvu.¹⁵ Jaunizveidotās anglikāņu baznīcas tiesa (*Ecclesias-
tical Court*) bija piekāpīgāka un nekavējās atzīt karaļa lau-
lību par šķirtu. Tālais jau bija sekas. 1536. gadā lielākajai
daļai katoļu klosteru tika konfiscēta zeme, un Romas ka-
toļiem atsavinātos plašos zemes īpašumus karalis sadāvi-
nāja saviem atbalstītājiem.¹⁶

Vispār konstitūcija pēc savas dziļākās jēgas vienlaikus
ir gan juridisks, gan politisks dokuments, kas nosaka ne
vien valsts tiesiskās pēctecības, bet arī tās politiskās filo-
zofijas pamatus. Konstitūcijas pastāvēšana un tās pozitīvā
regulējošā ietekme ir nesaraunami saistīta ar valsts sociālo
un politisko stāvokli vai pārmaiņām sabiedrībā. Kodificē-
tajām konstitūcijām ir raksturīga noteikta uzbūves loģika,
kas šim dokumentam piešķir noteiktu iekšēju vienotību,
un vairums mūsdienu konstitūciju ir līdzīgas cita citai (tās
lielākoties sākas ar preambulu, tad seko vispārīgā daļa un
noslēgums). Turpretī attiecībā uz daļēji rakstītām (piemē-
ram, Kanādas konstitūcija) un nerakstītām konstitūcijām
(piemēram, Izraēlas un Apvienotās Karalistes konstitūci-
jas) situācija ir daudz komplicētāka.

Apvienotajā Karalistē nav vienota, monolīta doku-
menta, ko būtu akceptējusi tauta vai konstitucionālā sa-
pulce (asambleja), nav arī vairāku dokumentu (kā tas ir
Zviedrijā), ko varētu saukt par valsts konstitūciju, bet eksis-
tē likumu, precedentu, paražu un konstitucionālo vienoša-
nos kopums, kurš definē valsts institūciju struktūru un fun-
kcijas, kā arī regulē pašu valsts institūciju un valsts pārvaldes
kā kopuma attiecības ar pilsoņiem.¹⁷ Tā kā Apvienotās Kara-
listes konstitūcija sastāv no dažādiem tiesību avotiem, krie-
vu profesors *Benjamins Čirkins* (*Вениамин Чиркин*) to de-
finē par **kombinēto konstitūciju**,¹⁸ kuru ir viegli grozīt un
papildināt un kura tāpēc ierindojama **elastīgo jeb fleksīblo**¹⁹
konstitūciju grupā. Lai gan daži tiesīzbzinātnieki uzskata, ka
Apvienotās Karalistes konstitūcija pieder pie daļēji rakstīta-
jām konstitūcijām,²⁰ vairums pētnieku, piemēram, *Reimonds
Jangss* (*Raymond Youngs*) no Sauthemptonas Institūta Juri-
diskās fakultātes domā, ka **tā ir nerakstīta** (*unwritten* – angļu
val.),²¹ jo konstitucionālie dokumenti parasti tiek rakstīti **au-
toritārā formā**. Taču Apvienotajā Karalistē pat rakstītie
konstitucionāla ranga tiesību akti arī pēc formas neatšķiras

¹¹ Марченко М.Н. *Сравнительное правоведение*. Москва: Зерцало, 2001, с. 363–365

¹² Ibid., с. 366.

¹³ Abbot K., Pendlebury N. *Business Law*. 6th ed. London: DP Publications, 1993, p. 9

¹⁴ Balodis R. *Baznīcu tiesības*. Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002, 608. lpp.

¹⁵ Henrijs VIII. http://www.abc.lv/enciklopedija/henrijs_8_tjutors.htm

¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Dissolution_of_the_Monasteries

¹⁷ Phillips O.H. *Constitutional and Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell, 1967, p. 6

¹⁸ Чиркин В.Е. *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: Юристъ, 2001, с. 391

¹⁹ Turpin C. *British Government and the Constitution*. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1995, p. 103

²⁰ *Jevads politikā*. Ozoliņa Ž. (Zin. red.) Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 169. lpp.

²¹ Youngs R. *English, French and German Comparative Law*. London: Cavendish, 1998, pp. 2–3

no citiem rakstītiem tiesību aktiem. Nesen izdotajā Oksfordas skaidrojošajā juridiskajā vārdnīcā tā arī teikts: "Apvienotās Karalistes konstitūcija lielā mērā ir nerakstīta." (*"The constitution of the UK is largely unwritten."* – angļu val.)²²

Izskaidrot, kāpēc Apvienotajā Karalistē nav rakstītas konstitūcijas, ir vienkārši. Vispārzināms ir fakts, ka **konstitucionālās tiesības dziļi ietekmē pasaules sociālie satricinājumi**: revolūcijas, kari, ekonomiskās krīzes un pat globalizācijas un tehnokrātijas procesi. Kā atzīmē Nūkāsas Universitātes profesors *Džons Ālders (John Alder)*, ņemot vērā to, ka Apvienotajā Karalistē kopš 17. gadsimta beigām ir izdevies saglabāt mieru, nav radusies praktiska vajadzība pēc rakstītas konstitūcijas.²³ Respektīvi, valsts ir saglabājusies nemainīga vairāk nekā trissimt gadus, tāpēc var teikt, ka Apvienotās Karalistes konstitucionālā attīstība bija vairāk intraverta, statistiska, nevis ārējo faktoru ietekmēta. Tādējādi labākais apstiprinājums tam, ka konstitūcijas parasti tiek rakstītas sakarā ar lieliem sociāliem satricinājumiem, ir Apvienotā Karaliste, kurā nav rakstītas konstitūcijas.

Paši briti rakstītas konstitūcijas trūkumu gan neizjūt, jo uzskata: tas, ka viņiem nav rakstītas konstitūcijas, vēl nenozīmē, ka tā būtu mazāk nozīmīga par ASV 1787. gada *Konstitūciju*²⁴. Publisko tiesību eksperts *Kolins Tērpins (Colin Turpin)* no Kembrižas Universitātes norāda: tā kā rakstītas konstitūcijas nav, Apvienotajā Karalistē nav izkristalizējusies konstitucionālo tiesību teorija, toties viņiem ir attīstījusies savdabīga ideja par konstitucionālismu jeb konstitucionālo kārtību (*constitutional order* – angļu val.), kas perfekti definē valdības ietekmes robežas.²⁵ *Pīters Brombeds (Peter Bromhead)* savā grāmatā *Britain's Developing Constitution* pauž viedokli, ka viens no Apvienotās Karalistes konstitucionālajiem avotiem – 1689. gadā pieņemtais *Tiesību bills*²⁶ (*Bill of Rights*) bija ideju ģenerators ASV *Konstitūcijas* izstrādātājiem jeb tēviem.²⁷ To, šķiet, apliecina fakts, ka pirmie desmit ASV *Konstitūcijas* labojumi arī ir nosaukti par *Tiesību billu*.

Kā otru jemeslu, kura dēļ Apvienotajā Karalistē nav rakstītas konstitūcijas, var minēt tās tiesiskās sistēmas savdabību. Apvienotās Karalistes parlaments jau no pašiem pirmsākumiem sakarā ar tiesu prakses un precedentu (*case law and judicial precedent* – angļu val.) specifiku tiesību jaunrades funkciju ir dalījis ar tiesām, turklāt tām atstājot noteicošo galavārdu. Tas izskaidrojams ar apstākli, ka šai valstī nekad nav bijusi pārtraukta tiesiskā pārmantojamība. Briti nekad nav bijuši okupēti vai kādam pakļauti, drīzāk viņi paši bija citu zemju sagrābēji. Tādēļ tiesības vienmēr tikušas papildinātas ar jaunām normām, nevis vispār atceltas sakarā ar okupāciju vai valsts iekārtas maiņu. No tā izriet Apvienotās Karalistes tiesiskās sistēmas lielākā nepilnība, kuru atzīst arī paši briti, – **absolūts konstitucionālo un arī citu tiesību normu kodifikācijas trūkums**. Nevarētu teikt, ka nebūtu vēlēšanās izveidot rakstītu konstitūciju. Daži šādi Apvienotās Karalistes konstitūcijas projekti pirms kādiem desmit gadiem pat nopietni izskatīti.²⁸ Tiesa gan, tālāk par juridiski politisku diskusiju nekas gan nav pārvirzījies.

Tātad ir skaidrs, ka, runājot par Apvienotās Karalistes konstitucionālajām tiesībām, pašu konstitūciju un tās uzbūvi, vispirmām kārtām jāsecina, ka konstitūcija vispārpieņemtā izpratnē, kā viens rakstveida dokuments Apvienotajā Karalistē nemaz neeksistē. Lai gan monarhijas konstitucionālie

principi un tēzes nepārprotami ir parlamenta kā likumdevēja jaunrades auglis, **Apvienotās Karalistes konstitūcija sastāv gan no rakstītām, gan nerakstītām tiesību normām**.²⁹ Patiesībā par Apvienotās Karalistes konstitūciju kalpo vairāki konstitucionālie avoti, kuru kopumu tad arī uzskata par tās "pamatdokumentu". Ņemot vērā, ka šo konstitucionālo normu kopumu pilnībā atzīst un respektē gan valsts valdība, gan parlaments, monarhs un tauta, tad par leģitimitāti nenākas šaubīties.

Aplūkojot Apvienotās Karalistes konstitucionālo tiesību avotus, jāpatur prātā, ka atšķirībā no kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstu tiesībām Apvienotās Karalistes tiesībās jēdziens "tiesību avots" (*source of law* – angļu val.) netiek absolūtizēts, bet tiek uzskatīts tikai par vienu no patiesības sasniegšanas "ceļiem" jeb līdzekļiem. Par Apvienotās Karalistes nerakstītās konstitūcijas tiesību avotiem var uzskatīt:

- 1) **likumus** (*statutes* – angļu val.),
- 2) **tiesu precedentus**,
- 3) **konstitucionālās paražas**,
- 4) **ES tiesības un Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) precedentus**,
- 5) **doktrināros tiesību avotus**.

1. Likumi

Latvijas Universitātes profesors *Edgars Melkšis* norāda, ka kontinentālās Eiropas tiesību saimes tiesībām atšķirībā no angoamerikāņu tiesību saimes tiesībām ir raksturīga nevis ārējā apvienošana un normatīvā materiāla formālā sistematizācija (inkorporācija), bet iekšējā sistematizācija pēc satura, kas balstīta uz normatīvā materiāla būtisku pārstrādi, pamatojoties uz dažādu normu nošķiršanu un to kopdarbību (kodifikāciju).³⁰ Britiem ir likumi, kas ārēji līdzinās kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstu likumiem un radušies līdz ar parlamentārisma iedibināšanos.³¹

Par likumu tiek uzskatīts tiesību akts, ko noteiktā kārtībā akceptējušas abas parlamenta palātas un parakstījis Apvienotās Karalistes monarhs.³² No Apvienotās Karalistes tiesību doktrīnas viedokļa **likumi ir arī rakstītie konstitucionālo tiesību avoti**, kurus var izdod tikai parlaments un

²² Martin E.A. (Ed.) *A Dictionary of Law*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 108

²³ Skat.: Alder J. *Constitutional and Administrative Law*. London: Macmillan Law Masters, 1999, p. 23; Бромхед П. *Эволюция Британской Конституции*. Москва: Юридическая литература, 1978, с. 34.

²⁴ <http://www.usconstitution.net/const.html>

²⁵ Turpin C. *British Government and the Constitution*. London, Dublin, Edinburg: Butterworths, 1995, p. 16

²⁶ http://www.constitution.org/eng/eng_bor.htm

²⁷ Бромхед П. *Эволюция Британской Конституции*. Москва: Юридическая литература, 1978

²⁸ *A Written Constitution for the United Kingdom*. London: Institute for Public Policy Research, 1991

²⁹ Bird R. *Osborn's Concise Law Dictionary*. 7th ed. London: Sweet & Maxwell, 1983, p. 89

³⁰ Melkšis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 9. lpp.

³¹ Plucknett T.F.T. *Concise History of the Common Law*. 5th ed. London: Butterworth, 1956, pp. 11–18

³² Martin E.A. (Ed.) *A Dictionary of Law*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 9

kuri stājas spēkā, ja monarhs tos ir akceptējis ar tā saucamo karalisko piekrišanu (*royal assent* – angļu val.).³³ Lai gan līdzība ar kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstu likumiem ir liela, tomēr jāņem vērā, ka likumi angloamerikāņu tiesību saimes ietvaros nav gluži tas pats, kas likumi kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietvaros, jo ir atšķirīga izpratne par to, kas ir tiesību norma.

Kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīs tiesību norma ir pārdomu rezultāts, kas daļēji pamatojas uz prakses izpēti, daļēji uz taisnīguma, morāles, politikas un sistēmas harmonijas apsvērumiem.³⁴ Tiesību norma kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietvaros ir abstrakts uzvedības priekšraksts, kas nav domāts atsevišķiem gadījumiem, bet angloamerikāņu tiesību saimes ietvaros likumu normas ir otršķirīgas, jo saskaņā ar angļu izpratni par tiesībām **precedents ir augstākā juridiskās domas sintēze**. Kā savulaik atzīmējis Latvijas Universitātes profesors *Kārlis Dišlers*, **britu tiesību normas nav iespējams dalīt imperatīvās un dispozitīvās, kas savukārt izraisa kodifikācijas neiespējamību**.³⁵ Šo domu apstiprina tas, ka vēsturisku iemeslu dēļ Apvienotās Karalistes tiesības nepazīst dalījumu publiskajās un privātajās tiesībās.³⁶

Kopš 15. gadsimta Apvienotās Karalistes parlamenta pieņemto likumu kopumu uzskata par īpašu tiesību nozari – **likumdevēja tiesībām** (*statute law* – angļu val.). Šī tiesību nozare ir jānodala no pārējās Apvienotās Karalistes tiesiskās sistēmas, kas pēc sava satura ir “tiesnešu radītās tiesības” (*judge made law* – angļu val.) un veidojošās no paražām (*custom* – angļu val.) un precedentiem (*precedent* – angļu val.).³⁷ Tiesnešu tiesības kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīs ir plašāk pazīstamas ar nosaukumu **precedentu tiesības**, turpretī angloamerikāņu tiesību saimes valstīs vairāk tiek lietots apzīmējums “*common law*” (angļu val. – vispārējās jeb kopējās tiesības).

Likumdošanas ceļā veidotie likumi tika pieņemti pēc normaņu ekspansijas Anglijā. Faktiski tieši normaņi bija tie, kas pielika punktu barbaru tiesībām un izveidoja anglosakšu tiesības. Pirmos likumus Apvienotās Karalistes parlaments pieņēma jau 1215. gadā. Likumi veidojās apstākļos, kad par tiesībām tika uzskatītas tikai *common law*. Tiesneši neizprata likumu būtību un tos uztvēra drīzāk kā izņēmumu no vispārējās kārtības, nevis kā tiesību avotu. Sakarā ar to, ka *common law* Anglijā bija jau iesakņojusās, tiesneši, kas bija audzināti *common law* garā, likumus uztvēra un tiesvedībā izmantoja kā citas tiesas (šai gadījumā parlamenta) precedentus. Britu tiesnešu dabiskā vēlme iztulkot tiesību aktus ir cieši saistīta ar doktrīnu par precedentu kā visaugstāko juridiskās domas sintēzi. **Jau kopš izcelsmes sākuma Apvienotās Karalistes likumi tiesību normu hierarhijā atrodas zemāk par precedentiem, jo iesakņojies precedents tika atzīts par stabilāku tiesību avotu.**

Neviens parlaments neiedrošinātos pieņemt likumu, kas atceltu britu tiesnešu tiesības iztulkot likumus. Patiesībā britu modeli likumi parlamentā jau sagatavošanas procesā tiek saskaņoti ar tiesu precedentiem (*stare decisis* – latīņu val.; pastāvēt uz nolemto). Tautas priekšstāvji konsultācijās ar tiesu ekspertiem novērš iespējamās kolīzijas ar precedentiem. Tādējādi precedentu tiek ņemti vērā un iestrādāti likumos, jo likumdevējs apzinās, ka **jebkurš parlamenta pieņemtais likums praksē tiks tik un tā**

aprobēts tiesās. Ir bijuši pat atsevišķi gadījumi, kad, neskatoties uz to, ka parlaments ir atcēlis vai grozījis likumu, tiesas turpina ievērot faktiski spēkā neesošas likuma prasības. Tas notiek tādēļ, ka, neraugoties uz likumdevēja gribu, spēkā neesošas likuma normas turpina darboties jau kā tiesu precedentu, kļūstot par likumdevēja kompetencē neesošo *common law* sastāvdaļu. Respektīvi, **tiesnešu nolēmumiem ir likumu spēks**. Konkrētā lietā pieņemts tiesas nolēmums kļūst saistošs nākamajās lietās, kurās ir tāds pats strīda jautājums un līdzīgi fakti. Tiesa rada likumu, atskatoties pagātnē uz līdzīgu faktisku situāciju, kas jau reiz tiesā ir atrisināta.³⁸

Tiesneši, izskatot analogiskas lietas, pirmām kārtām lūkojas pēc tiesas sprieduma līdzīgā lietā kā parauga, nevis meklē likumos pareizu risinājumu. *Common law* analīze pieprasa induktīvu spriešanu – tas nozīmē, ka nepieciešams ieviest vispārējus principus, pamatojoties uz specifisku problēmu; ar to tiesu prakses analīze atšķiras no likumu analīzes.³⁹ Raugoties no šāda viedokļa, iznāk, ka likumiem Apvienotās Karalistes tiesu prakses dēļ ir pakārtota loma.

Apvienotās Karalistes likumiem un tiesu praksei ir savdabīgas savstarpējās attiecības, ko visai miglaini saprot kontinentālās Eiropas valstu juristi, kas audzināti likuma un kodeksa kulta tradīcijās. Gluži dabiski, ka sakarā ar iepriekšminēto **Apvienotajā Karalistē nav izveidojusies konstitucionālās uzraudzības un kontroles iestāde**, bet darbojas visai komplicēts dažādu līmeņu tiesu “pārklājums” – tiesas iztulko viena otras spriedumus, vienlaikus ievērojot arī rakstītos likumus. Šeit, lai nerastos nepareizs priekšstats, ir svarīgi pieminēt, ka, neskatoties uz visu šo sarežģīto sistēmu, briti lieliski tiek galā ar likumu ieviešanu un piemērošanu.

Uzskats, ka kontinentālās Eiropas tiesību saimei pēc būtības svešais, bet britiem parastais precedents “taisnības meklēšanā” ir primārs un ka likumu (likumdevēja tiesības) ir pakārtotas, Apvienotajā Karalistē **pamazām sāk transformēties**. Par to liecina fakts, ka Apvienotajā Karalistē daudzas publiskās sfēras šobrīd regulē parlamenta pieņemti likumi. Nav šaubu, ka šo situāciju lielā mērā ir veicinājuši Apvienotās Karalistes integrēšanās ES, kuras regulas un direktīvas jebkurā ES dalībvalstī ir tieši piemērojami tiesību akti, un Apvienotā Karaliste, neskatoties uz savu tiesību savdabību, protams, šai ziņā nav izņēmums.

Līdz ar ES tiesību ienākšanu Apvienotās Karalistes tiesībās nostiprinās arī paša Apvienotās Karalistes parlamenta tiesību aktu svars. Tas notiek tāpēc, ka ES direktīvas spēku

³³ Youngs R. *English, French and German Comparative Law*. London: Cavendish, 1998, p. 18

³⁴ Meļkšis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 8. lpp.

³⁵ Dišlers K. Konvencionālas normas valststiesību novadā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1933, nr. 11/12, 248. lpp.

³⁶ Давид Р. *Основные правовые системы современности*. Москва: Прогресс, 1988, с. 266, 282

³⁷ Greener M. (Ed.) *The Penguin Business Dictionary*. London: Penguin, 1994, p. 408

³⁸ Džohansens S. *Juridiskā analīze un tekstu rakstīšana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 57. lpp.

³⁹ Turpat.

gūst ar parlamenta likumu starpniecību. Interesanti, ka Apvienotās Karalistes gadījumā nostiprinās ne tikai parlamenta likumi, bet palielinās arī deleģētās likumdošanas loma un apjoms (deleģētās likumdošanas iniciators ir parlaments un izstrādātājs – ministrijas).⁴⁰ ES tiesību aktu nozīme sevišķi ir pieaugusi izglītības, veselības, labklājības un sociālās apdrošināšanas jomā. Šķiet, šobrīd, neskatoties uz parlamenta likumu un precedentu proporciju (40 000 spēkā esošu likumu salīdzinājumā ar aptuveni 300 000 saistošo precedentu)⁴¹, jāsecina, ka likumu loma palielinās.⁴² Rakstīto tiesību un precedentu tiesību līdzvērtīgo statusu ietekmē ne tikai ES tiesības, bet arī iekšējie procesi. Paši briti šo situāciju uztver pilnīgi normāli, uzskatot, ka nenotiek nekas īpašs, jo sabiedriskās attiecības turpina regulēt likumi vai paražas, kurām tauta labprātīgi piekritusi ar monarha (šai gadījumā – valsts) akceptu.

Apvienotajā Karalistē nav likuma, kas noteiktu dažādu tiesību aktu un tiesību precedentu spēkā esamību un to vietu tiesību normu hierarhijā. **Tiesības – gan rakstītās, gan nerakstītās – piemēro tikai tiesas**, kas izšķir, kuras no tām ir svarīgākas attiecībā cita pret citu. Atsevišķi var izdalīt dažādā laikā un atšķirīgos vēsturiskos apstākļos parlamenta izdoto likumu kopumu, kas tiek saukti arī par **Apvienotās Karalistes konstitūcijas bībeli**⁴³, kurā ietilpst:

- 1) 1215. gada *Lielā brīvību harta*⁴⁴ (*Magna Carta Libertatum*);
- 2) 1628. gada *Tiesību petīcija*⁴⁵ (*The Petition of Right*);
- 3) 1679. gada *Akts par personas neaizskaramību*⁴⁶ (*Habeas Corpus Act*);
- 4) 1689. gada *Tiesību bils*;
- 5) 1701. gada *Troņa mantošanas akts*⁴⁷ (*Act of Settlement*);
- 6) 1707. gada *Ūnijas līgums ar Skotiju*⁴⁸ (*Act of Union*);
- 7) 1866. gada *Parlamentā zvēresta akts* (*Parliamentary Oaths Act*);
- 8) 1911. gada *Parlamentā akts* (*Parliament Act*) un tā 1949. gada grozījumi;
- 9) 1931. gada *Vestminsteras likumi*⁴⁹ (*Statute of Westminster*);
- 10) 1972. gada *Vietējās pārvaldes akts* (*Local Government Act*);
- 11) 1975. gada *Kroņa ministru akts* (*Ministers of the Crown Act*);
- 12) 1978. gada *Pārstāvju palātas akts*⁵⁰ [*House of Commons (Administration) Act*];
- 13) 1981. gada *Britu pavalstniecības akts*⁵¹ (*British Nationality Act*);
- 14) 1983. gada *Tautas pārstāvniecības akts* (*Representation of the People Act*) un vēl daži citi tiesību akti.

Britu profesori *Rodnijs Breizers* (*Rodney Brazier*) un *Stenlijs de Smits* (*Stanley de Smith*) pie Apvienotās Karalistes konstitūcijas rakstītiem avotiem pieskaita arī 1972. gada *Eiropas Kopienų aktu*⁵² (*European Communities Act*).⁵³ Ja tā, tad acīmredzot pie tiem pieskaitāms vēl arī *Eiropas Parlamenta vēlēšanu akts*⁵⁴ un citi svarīgākie britu iekšējās lietas regulējošie tiesību akti, kas pieņemti ES ietekmē.

Pārējie Apvienotās Karalistes konstitucionālie avoti (piemēram, konstitucionālās paražas), izņemot ES tiesības, būtu pieskaitāmi pie **nerakstītajiem tiesību avotiem**.⁵⁵

Runājot par Apvienotās Karalistes konstitūcijas rakstītajiem avotiem, jāatzīmē, ka tieši tie precedentus un paražas padara par darboties spējīgu mehānismu. Lai gan, kā jau minēts

iepriekš, nav absolūti nekādas kodifikācijas, sekmīgi tiek nodrošināts valsts konstitucionālās darbības pamats. Jāpiezīmē, ka vairākas senās tiesību aktu normas reāli vairs nav spēkā vai arī ir nosacīti (daļēji) spēkā, jo laika gaitā ir izdarītas zināmas korekcijas. Tā, piemēram, lai gan 1707. gada *Ūnijas līgums* ar Skotiju ir viens no Apvienotās Karalistes konstitucionālo tiesību avotiem, tas tikai daļēji ir spēkā. Skotijas statuss un ar to saistītā zināmā autonomija, kā arī iekšējās pašpārvaldes neatkarība gan izriet no minētā līguma, taču faktiski visu pašreiz spēkā esošo tiesisko reglamentāciju nosaka citi tiesību akti vai tiesu precedenti. Tas nozīmē, ka reāli *Ūnijas līgums* ar Skotiju ir vairāk vēsturisks avots nekā reāls.

Aplūkojot Apvienotās Karalistes tiesisko sistēmu, jāpatur prātā, ka šajā valstī, atšķirībā no citām angloamerikāņu valstīm (piemēram, ASV), visi parlamenta pieņemtie tiesību akti, arī konstitucionālie tiesību akti, tiek saukti par likumiem un tiem tiesību normu hierarhijā nav nekādu atšķirību. Salīdzinājumā ar kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīm vai pat citām angloamerikāņu tiesību saimes valstīm (piemēram, Kanāda), **Apvienotajā Karalistē likumu loma ir atkarīga no to satura, nevis no ranga tiesību aktu hierarhijā**. Apvienotajā Karalistē nav arī valsts atzītu kodeksu, lai gan nevarētu teikt, ka viņi necenstos izveidot skaidru un bez vidutāju (ekspertu) palīdzības saprotamu

⁴⁰ Сухарев А.Я. (Ред.) *Правовые системы стран мира*. Москва: Норм, 2001, с. 109

⁴¹ Лазарева В.В. (Ред.) *Общая теория права и государства*. Москва: Юрист, 1994, с. 225

⁴² Minētā aplēsē nav ņemti vērā ES tiesību akti un ECT spriedumi, kas Apvienotajā Karalistē ir tieši piemērojami (tos nav nepieciešams iekļaut nacionālajos normatīvajos tiesību aktos). Šeit jāatceras, ka ES tiesību akti juridiskā spēka ziņā ir pārāki pār nacionālajām tiesībām – tāpat arī tiesnešu jaunradi.

⁴³ Skat.: *Конституции государств Европейского Союза*. Москва: Норма, 1997, с. 151, kā arī: Марченко М.Н. *Сравнительное правоведение*. Москва: Зеруало, 2001, с. 408.

⁴⁴ <http://www.uni-wuerzburg.de/rechtsphilosophie/bdoc/magnac.html>

⁴⁵ <http://www.constitution.org/eng/petright.htm>

⁴⁶ <http://www.constitution.org/eng/habcorpa.htm>. Akts par personas neaizskaramību 17. gadsimta beigās nostiprināja tādas mūsdienās pašsaprotamas, bet tolaik pat nedzirdētu principu kā nevainīguma prezumpciju – ikviens tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr nav pierādīts pretējais, aizliegumu izmeklēšanas procesā iegūt pierādījumus, izmantojot fizisku spēku vai psihisku vardarbību, u.tml.

⁴⁷ <http://www.worldfreeinternet.net/parliament/settlement.htm>

⁴⁸ http://www.agb-attorneys.com/4_act_of_union_1707.htm

⁴⁹ <http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/StatuteofWestminster.html>

⁵⁰ <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm197879/cmacts/036/19780036.htm>

⁵¹ <http://www.legislationline.org/get.php?document=55692>

⁵² <http://www.bmsa.gov.uk/acts/acts1972/19720068.htm>

⁵³ De Smith S., Brazier R. *Constitutional and Administrative Law*. 6th ed. London: Penguin Books, 1989, p. 23

⁵⁴ <http://www.legislationline.org/get.php?document=56033>

⁵⁵ Jāteic, ka dažādie spēkā esošie tiesību akti, kurus var uzskatīt par Apvienotās Karalistes konstitūcijas rakstītajiem avotiem, dažkārt ir ne tikai pretrunīgi, bet arī visai savdabīgi. Tā, piemēram, par spēkā esošu tiek uzskatīta jau *Olivera Kromvela* (*Oliver Cromwell*) laikā noteiktā kārtība, kādā drošības nolūkos uzturamas un pārmeklējamas parlamenta ēkas pagrabetelpas, tai skaitā meklējamas pulvera mucas. Daži no visvecākajiem rakstītajiem britu tiesību aktiem ir senākie spēkā esošie tiesību akti pasaulē. Tie ir tik seni, ka reālajā dzīvē tiek piemēroti ārkārtīgi reti. Viens no tiem ir 1267. gada *Mārbridža* (*Marlboro*) likums [Statute of Marlebridge (*Marlborough*)]. Pedējo reizi uz *Mārbridža* (*Marlboro*) likumu tiesā atsaukušies 1986. gadā. Tas nozīmē, ka likums piemērots vairāk nekā 700 gadus pēc tā pieņemšanas. Cits piemērs ir 1351. gada *Valsts nodevības akts* (*Treason Act*), kas piemērots 1946. gadā lietā *Joyce v. Director of Public Prosecutions*.

tiesību aktu hierarhiju. Briti ir centušies veikt rakstīto tiesību aktu kodifikāciju, taču jāatzīst, ka **līdz šim mēģinājumi uzsākt kādas tiesību nozares regulējošo tiesību normu kodifikāciju allaž ir beigušies neveiksmīgi**. Britu parlamentā jau pirms 150 gadiem – 1866. gadā bija izveidota speciāla krimināltiesību kodifikācijas komisija. Tās uzdevumos bija apzināt, vai ir iespējams izstrādāt vienotu kodificētu Anglijas un Velsas krimināllikumu. Neskatoties uz visām pūlēm, komisijas darba rezultāts bija nevis dažādo tiesību aktu kodifikācija, bet gan tikai to loka apzināšana. Komisija konstatēja, ka tās centieni kodificēt izplūdušās un dažādos tiesību avotos esošās tiesību normas ir neveiksmīgi. Parlamentāriešu nespēja kodeksā apkopot krimināltiesību normas, kuru principi ir visai skaidri un noteikti, šķiet, izskaidrojama ar to, ka britu tiesību normām ir **vispārīgs un abstrakts**, no kontinentālās Eiropas tiesību saimes tiesību normām atšķirīgs raksturs. Šai ziņā nekas nav mainījies arī 2004. gadā.

Likumi kopā ar nozīmīgākajiem precedentiem kopš 1865. gada tiek publicēti regulārajos parlamenta likumu krājumos *Law Reports*. Ikviens interesents vai eksperts likumus (kopš 1997. gada) var sameklēt Apvienotās Karalistes valdības interneta mājas lapā⁵⁶. Sākot ar 2000. gadu, tur var sameklēt arī daļu no Apvienotās Karalistes likumiem, kas pieņemti no 1235. gada līdz mūsu dienām. Parlamenta pieņemtie likumi tiek publicēti hronoloģiskā secībā, apzīmējot katru ar atsevišķu kārtas numuru, taču tā vairāk ir lietvedības, nevis kodifikācijas noteikta kārtība. Kopš 1547. gada regulāri iznāk *Pārstāvju Palātas Žurnāls (House of Commons Journal)*, kurā tiek publicēti jaunākie likumi. Britu parlamenta bibliotēkā, kas dibināta 1818. gadā, var atrast lielāko daļu parlamenta pieņemto aktu.

Apvienotās Karalistes juristi izmanto *Lexis, Butterworths* un *Context* tiesību aktu un tiesu precedentu krājumu komerciālās datu bāzes. Te gan uzreiz jā komentē, ka ne valdība, ne parlaments par tām neuzņemas pilnīgi nekādu juridisku atbildību un tajās publicētos tiesību aktus un tiesu precedentus nekādā ziņā nevar pielīdzināt Latvijas oficiālajā laikrakstā *Latvijas Vēstnesis* publicētajiem tiesību aktiem. Izplatīts ir arī *Halsbury's Statutes* krājums (pašlaik klajā nācis jau 4. rediģētais izdevums). Šajā krājumā, atšķirībā no citiem izdevumiem, tiesību akti apkopoti pēc nozarēm. Konstitucionālie likumi šai apkopojumā publicēti 10. grāmatas sadaļā *Konstitucionālās tiesības (Constitutional Law)*. Ar reliģiju un baznīcām saistītie likumi iekļauti 14. grāmatas sadaļā *Baznīcu tiesības (Ecclesiastical Law)*. Likumi par izglītību atrodami 15. grāmatas sadaļā *Izglītība (Education)*. Līdztekus šiem izdevumiem ir iznācis arī krājumā iekļauto likumu autoritatīvu komentāru krājums *Halsbury's Laws of England*. Šajā sērijā ietverti arī konstitucionālo likumu komentāri *Konstitucionālās tiesības un cilvēktiesības (Constitutional Law and Human Rights)*.

2. Tiesu precedenti

Tiesu precedenti ir stabils un iesakņojies Apvienotās Karalistes tiesību avots, kas atšķirībā, piemēram, no Francijas tiesībās zināmā principa *autorités de fait et pas d'autorités de fait* (franču val. – kādreiz var tikt un kādreiz var netikt atzīts) civiltiesību sfērā tiek uzskatīts par nozīmīgāku avotu nekā rakstītās tiesību normas. Atšķirībā no kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīm, kur iepriekšējie

tiesu nolēmumi ir tikai līdzeklis līdzīgu gadījumu risināšanai⁵⁷ angloamerikāņu tiesību saimes valstīs **tiesu precedents** ir tāds tiesas spriedums, kuram ir vispārstošs spēks, jo tas tiek uzskatīts par saistošu paraugu citos līdzīgos gadījumos. Precedents kā tiesas nolēmums vienā konkrētā lietā kļūst par pamatu citu, analogisku lietu izlemšanai.⁵⁸ Tiesnešu radītie tiesu precedenti var būt balstīti gan uz likumiem, gan vēl agrākiem tiesu precedentiem. Kāds *common law* komentētājs, runājot par precedentu, ir atzīmējis, ka to var definēt šādi: **"Lai kas būtu legāli izdarīts agrāk, tam ir likumīgs pamats notikt atkal."** Esot jācenšas ievērot tos tiesību principus, kas ievēroti pagātnē, jo tas ir legītīmi un tiesai ir pienākums šo procesu uzraudzīt, lai tas būtu saprātīgs.⁵⁹

Britu tiesnesis, atšķirībā no sava kolēģa Francijā, Vācijā vai Latvijā, cenšoties izšķirt lietu, vispirms meklē nevis atbilstošu tiesību normu oficiālā parlamenta izdotu aktu krājumā, bet gan līdzīgu gadījumu. Atrodot šādu precedentu, tiesnesis mēģina izprast šajā precedentā izmantoto tiesību principu. Visai attāli to var salīdzināt ar kontinentālās Eiropas valstu juristu centieniem atklāt tiesību normas patieso saturu. Respektīvi, **britu tiesnesis, atsaucoties uz pagātnē izšķirtu līdzīgu lietu, atrisina tagadnes strīdu.**

Precedentu tiesības nemitīgi attīstās. Neskatoties uz lielo precedentu skaitu un senumu, pat 21. gadsimtā gadās lietas, kurām nav precedenta un kuras tiesai jārisina, vadoties pēc "pirmā iespaida principa" (*principle of first impression* – angļu val.). Tiesas tādējādi nepārtraukti rada jaunus saistošus precedentus. Tomēr pēdējā laikā sāk iezīmēties prakse, ka svarīgākos tiesu precedentus parlaments cenšas pārveidot rakstītu likumu formā. Precedentu tiesību doktrīnā ir skaidri izteikts piespiedu (saistošais) elements, ko veido tiesa ar saviem nolēmumiem, nevis likumdevējs ar likumu normām.⁶⁰ Teiksim, ja tiesnesim kādā lietā būtu pietiekami daudz loģisku argumentu, lai strīdu izšķirtu "pozitīvi", viņam saskaņā ar britu tiesību tradīciju gribot negribot vajadzētu ņemt vērā saistošo precedentu un būtu jāizšķiras par "negatīvu" lēmumu. Šo britu tiesību tradīciju labi atspoguļo apgalvojums: *"Justice before Truth"* (angļu val. – "Taisnīgums pa priekšu taisnībai").⁶¹ Daži britu tiesīzinātnieki⁶² tomēr uzskata, ka precedentu tiesību normas ir precīzas un elastīgas un ļauj tiesas procesā maksimāli atklāt patiesību. Šeit jāpiebilst, ka salīdzinājumā ar agrākiem laikiem **tiesu precedentu darbības sfērai konstitucionālo tiesību jomā ir tendence sašaurināties**. Šobrīd precedenti līdztekus konstitucionālajām paražām galvenokārt regulē Apvienotās Karalistes monarha privilēģiju un pavalstnieku tiesiskā statusa

⁵⁶ <http://www.ukonline.gov.uk/Home/Homepage/ffs/en>

⁵⁷ Bird R. *Osborn's Concise Law Dictionary*. 7th ed. London: Sweet & Maxwell, 1983, p. 259

⁵⁸ Precedents. Grām.: *Likumdošanas aktu terminu vārdnīca*. Rīga: Senders R, 1999, 334. lpp.

⁵⁹ Greener M. (Ed.) *The Penguin Business Dictionary*. London: Penguin, 1994, p. 114

⁶⁰ Zander M. *The Law Making Process*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1980, pp. 3–18

⁶¹ Skat.: Sim R.S., Pace P.J. *A Level English Law*. London: Butterworth, 1991, p. 13; Кросс Р. *Прецедент в английском праве*. Москва: Юрист, 1985, с. 25.

⁶² Уолкер Р. *Английская судебная система*. Москва: Юридическая литература, 1980, с. 157–158

jautājumus.⁶⁴ Agrāk precedentiem bija nesalīdzināmi lielāka ietekme uz Apvienotās Karalistes tiesību nozarēm.

Briti izšķir **autoritatīvos precedentus** (*authoritative precedent* – angļu val.), kas jāievēro obligāti, un **pārlicienošos precedentus** (*persuasive precedent* – angļu val.), kuriem būtu labi sekot.⁶⁴ Šo dalījumu ietekmēja apstākļi, ka 1875. gadā tika veikta precedentu tiesību unifikācija. **Taisnīguma tiesības** (*law of equity* – angļu val.), kuras pamatā balstījās uz Lorda kanclera tiesu, un *common law*, kuras rodas vispārējās tiesās un balstās uz mutvārdu saciksti, saplūda. Pirms tam “taisnību panākošos” precedentus apkopoja un izdeva kancleru vadītās tiesas, bet *common law* precedentus izdeva un apkopoja Vestminsteras Karaliskā tiesa (*Court of King's Bench*). No šā brīža sākās process, kas mūsu dienās ir pāraudzis sistēmā, kurā saistošus precedentus var izdot tikai virstiesas (*Supreme Court of Judicature*). Šobrīd tieši virstiesas papildina un pārskata *common law* iepriekšējos precedentus. Zemāko tiesu nolēmumi Apvienotajā Karalistē netiek aplūkoti kā precedenti.

Par augstākā līmeņa autoritatīvajiem tiesu precedentiem jāuzskata Apvienotās Karalistes virstiesu [Augstā tiesa (*High Court of Justice*), Apelācijas tiesa (*Court of Appeal*) un Kroņa tiesa (*Crown Court*)]⁶⁵ un Lordu palātas (*House of Lords*) nolēmumi, kas, skatot analogiskas lietas, zemāko tiesu instancēm ir obligāti. Pēdējā laikā, lai gan pastāv noteikta precedentu tiesību piemērošanas kārtība, šī sistēma kļūst nekonsekventa un sāk parādīties izņēmumi. Pārmaiņas ir saistītas ar to, ka tiesas savus nolēmumus var pārlūkot un izspriest no “racionālā saprāta” pozīcijām. Šī prakse sākās 1966. gadā, kad Lordu palāta, kas pirms tam bija stingri saistīta ar pašas izdotiem un apkopotiem tiesu precedentiem, radīja jaunu, līdz tam nebijušu precedentu. Šis jaunais Lordu palātas precedents pieļāva, ka parlaments⁶⁶ ir tiesīgs neievērot agrāk izdotos tiesu precedentus. Lords kanclers paziņoja: “Viņas gaišība atzīst, ka nepieciešams mainīt līdzšinējo praksi, uzskatot iepriekšējos Lordu palātas nolēmumus par turpmāk principā obligātiem, tomēr, ja nepieciešams, pieļaujot atkāpi no šīs pieejas [autora izcēlums].”⁶⁷

Britu konservatīvajās tiesībās šāda Lordu palātas pieeja, bez šaubām, uzskatāma par revolucionāru notikumu. Bija centieni šo principu apstrīdēt, taču Lordu palāta, izprotot jauno laiku ienākšanu arī britu tiesiskajā sistēmā, sekmīgi aizstāvēja savas tiesības pašas ieviestos precedentus atcelt. Rezultātā Apvienotās Karalistes parlamenta 1969. gadā izdotajā aktā parādījās jauns precedentu iztulkojums, kas šo pieeju nostiprināja. Akts noteica, ka “turpmāk, ja nepieciešams, tiesa rezervē tiesības ne tikai atteikties no aklas sekošanas nesen pieņemtiem nolēmumiem, bet pieļauj, ka no šīs prakses var atteikties arī attiecībā uz pagātnes un nākotnes nolēmumiem”.⁶⁸ Protams, šis jauninājums līdz šim tiek izmantots ārkārtīgi reti, tomēr pati par sevi šāda pieeja liecina, ka Apvienotās Karalistes tiesības ir uzsākušas ceļu uz pārmaiņām, kuras agri vai vēlu radīs izpratni par likumu dabu un veicinās atteikšanos no precedentu absolūtisma kā dogmas.⁶⁹

20. gadsimta 60. gadu beigās pieņemtais Lordu palātas nolēmums, kas atcēla precedentu neaizskaramību, vienlaikus iezīmē arī britu un amerikāņu tiesu un tātad arī šo valstu tiesisko sistēmu tuvināšanos, jo atšķirībā no Apvienotās Karalistes ASV precedentiem absolūti saistošs raksturs nav bijis

nekad.⁷⁰ Tagad arī briti var atcelt (*overrule* – angļu val.) precedentus, tieši norādot uz parlamenta pieņemtajiem likumiem vai augstāku tiesu spriedumiem. Britu tiesneši dara to nelabprāt, jo ir iesakņojies uzskats, ka tas tikai veicina tiesību jau tā neskaidro dabu un sarežģī taisnīgas tiesas spriešanu.⁷¹ Turklāt Apvienotās Karalistes pievienošanās ES vienlaikus nozīmēja, ka tiek piemērotas Eiropas Kopienų tiesības. Eiropas Kopienų tiesību tiesās iedarbības princips pirmo reizi formulēts *Van Gend en Loos* lietā⁷², bet *Costa v. E.N.E.L.* lietā⁷³ secināts: ja rodas kolīzija starp nacionālajām un Kopienų tiesībām, pārākas ir Kopienų tiesības. Savukārt *British Telecommunications plc.* lietā⁷⁴ tika radīts precedents, no kura izriet, ka valsts ir atbildīga par zaudējumu, ko tā, pārkāpjot Eiropas Kopienų tiesības, ir nodarījusi indivīdam, jo atbildības pienākumu nosaka Eiropas Kopienų tiesības. Turklāt tiesa secināja, ka atbildības pienākums ir atzīstams par

⁶⁴ Jāpiezīmē, ka precedenti galvenokārt regulē civiltiesiskās attiecības. Konstitucionālo tiesību jomā eksistē liels rakstīto tiesību pārsvars. Taču kopumā rakstītās tiesību normas pamazām iekaro pat tādu tradicionālo precedentu tiesību jomu kā līgumu slēgšana vai civiltiesisku zaudējumu atlīdzību. Skat.: Петровой Г.В. *Контрактное право: Мирская практика*. Том 1. Москва: Имидж, 1992, c. 9.

⁶⁵ Martin E.A. (Ed.) *A Dictionary of Law*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 374

⁶⁶ Britiem nav vienotas tiesu sistēmas Eiropā vispārpieņemtajā izpratnē. Dīzāk var runāt par vairākām tiesu sistēmām, kas vairāk vai mazāk sekmīgi cita ar citu sadzīvo, galarezultātā tomēr garantējot taisnīgu tiesu. Anglijas un Velsas Virstiesas sastāvā ietilpst: Augstā tiesa, Kroņa tiesa un Apelācijas tiesa. Tiesnešus iecel karalīcē pēc Lorda kanclera ieteikuma. Virstiesā ne tikai izskata lietas, bet arī rada tiesu precedentus. Šeit der piezīmēt, ka briti atzīst, ka ECT spriedumi (tiesu precedenti) ir saistoši visām Apvienotās Karalistes tiesām. Pie britu virstiesu līmeņa pieskaitāma ir arī ECT. Šo tiesu radītie precedenti konstitucionālo tiesību jomā faktiski precīzē parlamenta gribu (*interpret the will of Parliament* – angļu val.). Esošo virstiesu sistēmu briti izveidoja 1873.–1875. gadā, reformējot savrupās un neatkarīgās Karaliskās tiesas. Līdz pat 1875. gadam Karaliskajām tiesām bija ekskluzīvās jurisdikcijas statuss. 19. gadsimta beigu reforma bija sarežģīta un pretrunīga sistēmas vienkāršošana – dažādas augstākās tiesas tika apvienotas vienotā virstiesā.

⁶⁷ Šai gadījumā runa ir nevis par parlamentu kā likumdevēju, bet par Lordu palātu kā tiesu institūciju.

⁶⁸ Уолкер Р. *Английская судебная система*. Москва: Юридическая литература, 1980, c. 76

⁶⁹ Марченко М.Н. *Сравнительное правоведение*. Москва: Зерцало, 2001, c. 400

⁷⁰ Abbot K., Pendlebury N. *Business Law*. 6th ed. London: DP Publications, 1993, p. 15

⁷¹ ASV šāda sistēma izveidojās sakarā ar dažādos štatos pastāvošo augstāko tiesu savrupo praksi un precedentu atšķirīgo piemērošanu, kā arī atšķirīgajiem štatu likumiem. Elastīgums amerikāņu tiesām bija vitāli nepieciešams, lai izvairītos no atšķirīgās iztulkošanas radītajiem konfliktiem valsts iekšienē. Amerikāņi, piemērojot precedentus, vienmēr kā nopietnam argumentam ir sekojuši “racionālā saprāta” principam, jo galu galā neviens nevar dot garantiju, ka pagātnē kāds tiesnesis nevarēja kļūdīties. Atšķirībā no Apvienotās Karalistes, par ASV tiesību formēšanās primāro pamatu jāuzskata rakstītā konstitūcija, kurai ir ļoti ievērojama tiesību avota nozīme. Lai gan precedentu tiesību modelis ASV izrādījās dzīvotspējīgs, tam bija jāpielāgojas federālās valsts prasībām. Precedentu tiesības ASV izrādījās elastīgas un savdabīgi veicināja kodifikācijas procesu. Atšķirībā no Apvienotās Karalistes tiesām, ASV tiesās tiesību jaunrade nav galvenā funkcija un mērķis. ASV tiesu uzdevums ir “piešķirt un papildināt” likumdevēja radīto normu, kamēr britiem tas ir pretējā.

⁷² Романов А.К. *Правовая система Англии*. Москва: Дело, 2002, c. 170–171

⁷³ EKT lieta: 26-62 *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration* [1963] FCR 1. EKT lietas internetā: http://www.europa.eu.int/eur-lex/en/search/search_case.html.

⁷⁴ EKT lieta: 6/64 *Flaminio Costa v. E.N.E.L.* [1964] FCR 585.

⁷⁵ EKT lieta: C-392/93 *The Queen v. H.M. Treasury, ex parte British Telecommunications plc.* [1996] ECR I-1631.

piemērojamu ikvienā gadījumā, kad valsts pārkāpj Eiropas Kopienas tiesības. Visbeidzot, Eiropas Kopienu tiesa (EKT) ir noteikusi, ka nacionālo tiesu pienākums ir nepiemērot tās tiesību normas, kas ir pretrunā ar Eiropas Kopienas tiesībām.⁷⁵ Tāpēc arī Apvienotās Karalistes tiesām ir jābūt spējīgām izdot attiecīgus nolēmumus, lai ES tiesības varētu efektīvi darboties.⁷⁶

Nobeidzot šo īso pārskatu par precedentu tiesībām kā vienu no Apvienotās Karalistes konstitucionālo tiesību avotiem, jāteic, ka būs vien jāpiekrīt pašiem britiem, ka precedentu tiesībām tomēr ir kāds būtisks trūkums, proti, **neviens jurists visus precedentus ne tikai nevar paturēt prātā, bet viņam nav iespējams tos savas dzīves laikā pat izlasīt.**⁷⁷

3. Konstitucionālās paražas

Kontinentālajā Eiropā ir nostiprinātas normas, kas ļauj piemērot paražas, ja ar to palīdzību tiek aizpildīti rakstīto normatīvo tiesību aktu regulējuma robeži. Mūsdienās daudzas paražas ir vai nu izzudušas, vai arī apbētas likumos. Kā atzīmējis profesors *Edgars Melķis*, **paraža pilda tādu kā "amortizatora" lomu, kā netaisnīgo likumdošanas rezultātā radušos lēmumu izlīdzinātājfunkciju**, turpat gan norādot, ka paražas kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīs ir zaudējušas patstāvīga tiesību avota lomu.⁷⁸ Angloamerikāņu tiesību saimes valstīs tas ir citādi, un konstitucionālo tiesību jomā konstitucionālās paražas ir nozīmīgs tiesību avots.

Konstitucionālās paražas sauc arī par konvencionālo vienošanos normām (*constitutional conventions* – angļu val.), tās radušās kā vispārārtzītas augstāko valsts varas subjektu (monarha, garīdzniecības, augstāko valsts amatpersonu un parlamenta) ilgstošā darbībā pieņemtas rīcības rezultāts.⁷⁹ Jau no romiešu laikiem ir zināms tiesību princips, ka tad, ja kāda sabiedrības tiesībās pieņemta paraža pastāv ilgstoši, ar vispārēju sabiedrības akceptu tā var kļūt par likuma aizstājēju.⁸⁰ Protams, piebilstot, ka tikai tadā gadījumā, ja likumos nav teikts citādi. Tāpat ir jābūt pārliecībai par tiesiskumu un piemērošanas nepieciešamību – *opinio iuris et necessitatis*.

Salīdzinošo tiesību skaidrojošajā vārdnīcā **paraža jeb paradums raksturots kā konkrētas sabiedrības grupas uzvedība, kas ar laiku nostabilizējusies un kļuvusi par grupas attiecību vai uzvedības saistošu normu.**⁸¹ Profesors *Kārlis Dišlers* par konstitucionālo paražu raksta, ka tā ir likumā neparedzēta gadījuma vienreizīga izšķiršana vai nokārtošana valsts varas orgānu praksē –, dažreiz uz vienošanās pamata starp attiecīgām orgāniem, dažreiz viena orgāna īstenotā.⁸² Protams, ka viens gadījums vai pāris gadījumu vēl normu nerada, un nākamajā reizē līdzīgu gadījumu var izšķirt arī citādi. Tomēr konstitucionālai paražai, tāpat kā precedentam, ir tieksme nodibināt vienādu praksi, jo likumā neparedzētu gadījumu, kas atkārtojas, taču ir vieglāk izšķirt saskaņā ar iepriekšējiem precedentiem nekā pretēji tiem.⁸³ Svarīgi ir nesajaukt un konstitucionālās paražas nodalīt no konstitucionālajām procedūrām, jo procedūras neattiecas uz tiesībām. Paražas ir likuma statusā, kamēr procedūras, ja tas nepieciešams, var grozīt.

Konstitucionālās paražas attīstījās nevis likumdošanas, bet precedentu ceļā. Piemēram, tas, ka ministri atkāpjas tad, kad parlaments viņiem izteic neuzticību, un pēc tam jaunu

Ministru kabinetu veido, balstoties uz parlamenta vairākuma gribu, ir tipisks šāds gadījums.⁸⁴ Abu Apvienotās Karalistes parlamenta palātu darbību regulējošo paražu un tiesību aktu kopumu pieņemts saukt par **"parlamenta prakses un procedūras jautājumiem"** (*practices and procedures* – angļu val.), ko veido likumu un parlamenta paražu sintēze. Daļa no tiem ir konstitucionālās paražas, un paražu saistošais spēks tiek skaidrots ar nepieciešamību parlamentam darboties "plūstoši" (*smoothly* – angļu val.).⁸⁵ Procedūras jautājumi atspoguļojas parlamenta izdotajos tiesību aktos – likumos, bet "prakse" ir gadsimtu gaitā veidojušās tradīcijas un paražas, kurus kā mantojumu viena likumdevēja paaudze nodod nākamajai paaudzei. Par procedūras paražu, piemēram, uzskatāms nosacījums, ka plenārsēdes debašu laikā parlamentāriešiem, ja tie runā parlamenta priekšā, jāvērsas pie parlamenta spikera (jāskatās uz viņu). Ir arī neskaitāmi citi, obligāti procedūras un uzvedības noteikumi, kuru ievērošana visiem ir zināma un obligāta, lai gan spēkā esamība nav noteikta ar likumu. Proti, katra plenārsēde tiek uzsākta ar piecas minūtes ilgu lūgšanu; katrs parlamenta loceklis var debatēs piedalīties tikai vienreiz dienā; no parlamenta tribīnes drīkst runāt tikai angļiski. Par parlamenta locekļu uzvedības regulu uzskatāma vispārpieņemtā paraža, ka debašu laikā runu nedrīkst nolasīt, lai gan ieskaatīties pierakstos ir pieļaujams u.c.

Konstitucionālās paražas ir svarīgs Apvienotās Karalistes nerakstītās konstitūcijas elements, un to nozīme dažkārt ir lielāka nekā tiesu precedentiem kaut vai tāpēc, ka paražas izmanto biežāk. Paražas regulē tādus būtiskus valsts pārvaldes jautājumus kā, piemēram, Apvienotās Karalistes valdības izveidošanas kārtību; tiesību aktu spēkā stāšanās kārtības nosacījumus; ministru un visa Ministru kabineta politiskās atbildības pamatprincipus; parlamenta palātu sēžu sasaukšanas un parlamenta sesijas atklāšanas procedūru, Apvienotās Karalistes monarha kronēšanu, valsts baznīcas un monarha statusu un kompetenci jautājumos, kas saistīti ar iejaukšanos pārvaldē.

Apvienotās Karalistes reģionos, Ziemeļīrijā un Skotijā ir savas tikai šīm teritorijām raksturīgas konstitucionālās

⁷⁵ EKT lieta: 106/77 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v. Simmenthal SpA* [1978] ECR 629.

⁷⁶ EKT lieta: C-213/89 *The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others* [1990] ECR I-02433.

⁷⁷ Abbot K., Pendlebury N. *Business Law*. 6th ed. London: DP Publications, 1993, p. 15.

⁷⁸ Melķis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 9.–11. lpp.

⁷⁹ Чиркин В.Е. *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: Юристы, 2001, с. 393.

⁸⁰ Kalniņš V. *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1977, 36. lpp.

⁸¹ David R. (Ed.) *International Encyclopedia of Comparative Law*. Vol. II. New York: Oceana, 1973, p. 97.

⁸² Dišlers K. Konvencionālās normas valststiesību novadā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1933, nr. 11/12, 252. lpp.

⁸³ Lai neradītu sajukumu lasītājiem, profesora *Kārla Dišlera* oriģināltekstā minētais "precedents" aizvietots ar "konstitucionālu paražu", jo šai gadījumā profesors nav domājis tiesu precedentus, bet gan valsts varas orgānu radītās konvencionālās normas kā precedentus.

⁸⁴ Ducmanis K. *Leo Petražicka Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli (uz emocionālās psiholoģijas pamatiem)*. Rīga: Golts, 1931, 271. lpp.

⁸⁵ Martin E.A. (Ed.) *A Dictionary of Law*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 108.

paražas, kas vairāk attiecas uz vietējo likumdevēju un tiesu darbību. Protams, kontinentālajā Eiropā arī ir konstitucionālās paražas, taču tās vairāk pieder pie etiķetes, nevis saistošajiem tiesību priekšrakstiem, kuriem briti uzticīgi seko, neskatoties uz to, ka sankcijas par to neievērošanu nav paredzētas.

4. Eiropas Savienības tiesības un Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedenti

Kā atzīmējis Trīres Universitātes (Vācija) profesors un salīdzinošo konstitucionālo tiesību eksperts *Gerhards Robbers* (*Gerhard Robbers*), ES tiesības ir neatkarīga tiesiskā sistēma, kas cieši saistīta ar dalībvalstu tiesiskajām sistēmām, tāpēc nav nekāds brīnums, ka britu tiesas EKT precedentus pielīdzina valsts augstāko tiesu praksei, līdzīgi ir arī ar ECT precedentiem.⁵⁶ Tieši precedentu tiesības dod britiem to perfekto tiesisko nodrošinājumu, kas ir Apvienotajā Karalistē, jo pašas cilvēktiesības drīzāk izprotamas no angloamerikāņu tiesību saimei raksturīgā precedentu tiesību aspekta, nevis no kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīm ierastajām normatīvisma pozīcijām. Cilvēktiesības ir viena no tām tiesību jomām, kur prakse lielā mērā ir saistīta ar tiesu darbību, jo tieši tiesu spriedumos paustie principi un juridiskās atziņas cilvēktiesību jautājumos ļauj sasniegt taisnīgu rezultātu. **ES tiesības un ECT precedenti** ir neatņemama Apvienotās Karalistes konstitucionālo tiesību daļa, kas pirmām kārtām piešķir britu pilsoņiem pilnīgi jauna rakstura tiesības, kādas nav atrodamas iepriekšminētajos konstitucionālo tiesību avotos.

ES tiesības savukārt īpaši ietekmē komercdarbību, konkurenci, nodarbinātību, vides aizsardzību un intelektuālo īpašumu. Apvienotajā Karalistē ES direktīvu ieviešanas tiesiskais mehānisms ir izveidots ar īpašu *Eiropas Kopienu aktu*, kurā ietverts vispārīgs pilnvarojums ministram pieņemt nepieciešamos tiesību aktus, lai nodrošinātu ES tiesību efektīvu ieviešanu. Uz šā vispārīgā pamata un bez jebkāda citāda speciāla deleģējuma tiek izdoti ļoti daudzi ministra noteikumi attiecībā uz direktīvu prasību ieviešanu. Citās ES valstīs (piemēram, Itālijā) parlaments reizi gadā šādiem ministru izdotiem noteikumiem par direktīvu prasību ievērošanu, piešķir likuma spēku.⁵⁷ Šai sakarā nevar nepieminēt arī EKT ietekmi uz Apvienotās Karalistes nacionālajām tiesībām. Labs piemērs ir jau pieminētā *British Telecommunications plc.* lieta, kad britu telekomunikāciju kompānija iesūdzēja tiesā Apvienoto Karalisti par ES tiesību normu pārkāpšanu valsts pasūtījuma jomā. EKT savā spriedumā *Factortame* lietā⁵⁸ gan centās kļiedēt Lordu palātas speciāli izveidotas komitejas izteiktās šaubas, nosakot, ka ES tiesiskās sistēmas būtība izpaužas tādējādi, ka nacionālajām tiesām ir jābūt spējīgām izdot attiecīgus aktus, lai ES tiesībām tiktu piešķirts spēks.⁵⁹ Tiesa spriedumā atsaucās uz *Eiropas Kopienas līguma*⁶⁰ 10. (bijušajā 5.) pantā noteikto sadarbības principu, kas indivīdiem nodrošina no Eiropas Kopienas tiesību tiesās iedarbības izrietošo juridisko aizsardzību. Nacionālajām tiesām ir pienākums darīt visu nepieciešamo, lai nepiemērotu nacionālo tiesību normas, ja tās kaut uz neilgu laiku var aizkavēt ES tiesību normu spēkā esamību un iedarbību.

5. Doktrinārie tiesību avoti

Nav šaubu, ka ikviens viedoklis, ko pauž pētnieks (arī tiesīzbzinātnieks), ir subjektīvs. Par vispārātzītu tas var kļūt tikai tādā gadījumā, ja to ir pieņēmuši pārējie pētnieki vai akceptējusi tiesa un sabiedrība. Tiesneši nedrīkst atstāt bez ievērinības tiesību zinātnē izteiktos uzskatus (viedokļus) tiesību jautājumos. Viņiem ir pienākums rēķināties ar tiesību zinātni, lai gan, saprotams, viņi nedrīkst arī krist otrā galējībā un akli pārņemt tiesību zinātnē izteiktos uzskatus. Kritiski jāizvērtē viss, lai, balstoties uz teorētisko viedokli, praksē spētu pareizi atrisināt konkrēto jautājumu.

Doktrinārie tiesību avoti (*authoritative works* – angļu val.) ir autoritatīvāko britu juristu un tiesīzbzinātnieku, piemēram, *Blekestona* (*Blackstone*), *Koka* (*Coke*) un *Breketona* (*Bracton*) jeb *Henrija no Breketona* (*Breketona*) [*Henricus de Brattona* (*Bractona*)],⁶¹ kā arī tiesnešu izteiktie viedokļi konstitucionālajos jautājumos. Savulaik Sanktpēterburgas profesors *Leons Petražickis* (*Leon Petrazycski*) norādīja, ka līdz 15. gadsimtam *Littletons* (*Littleton*) un pēc tam *Blekestons* britiem bija absolūtas autoritātes, uz kuru viedokli atsaucas kā uz normatīvu.⁶² Ne tikai juristu viedoklis, bet arī daži viņu darbi ir ieguvuši “autoritatīvo grāmatu” (*books of authority* – angļu val.) statusu. Tāds ir, piemēram, *Breketona* 13. gadsimtā izdotais traktāts *De Legibus et Consuetudinibus Anglia*, 17. gadsimtā izdotais *Koka* darbs *Institutes* un *Blekestona* apcerējums *Commentaries*.⁶³ **Tie ir tiesību palīgavoti, kas palīdz tiesību normu piemērotājiem atrast pareizu un taisnīgu lietas atrisinājumu.**⁶⁴

Pie doktrinārajiem avotiem britu parlaments un valdība vērsas, lai iegūtu atbildes attiecībā uz strīdīgiem gadījumiem.⁶⁵ Kad atbildes netiek saņemtas no likumiem, tiesu precedentiem, ES tiesībām, ECT judikatūras un Apvienotās Karalistes konstitucionālajām paražām, to trūkums tiek aizpildīts ar doktrināro metodi. Pēdējā laikā doktrinārie tiesību avoti tiek izmantoti, **pirmkārt**, lai aizpildītu robus konstitucionālajās tiesībās, **otrkārt**, lai atrastu pamatotu iemeslu iesīkstējušu precedentu grozīšanai. Nereti tiesu spriedumos **sevišķi izcilu tiesīzbzinātnieku viedoklis tiek izmantots, lai argumentētu tādu vai citādu nostāju.**⁶⁶

⁵⁶ Robbers G. *An Introduction to German Law*. 3rd ed. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003, p. 18

⁵⁷ Buka A. Kādas lai ir deleģētās likumdošanas robežas un ministra noteikumi tajās. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista vārds*, 2002. 24. septembris, nr. 19

⁵⁸ EKT lieta: C-213/89 *The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd. and others* [1990] ECR I-02433.

⁵⁹ Shaw J. *Law of the European Union*. 3rd ed. London: Palgrave Law Masters, 2000, p. 463

⁶⁰ http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/EC_consol.html

⁶¹ Raymond Y. *English, French and German Comparative Law*. London: Cavendish, 1998, pp. 56–57

⁶² Ducmanis K. *Leo Petražicka Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli (uz emocionālās psiholoģijas pamatiem)*. Rīga: Golts, 1931, 260. lpp.

⁶³ James P.S. *Introduction to English Law*. London: Butterworths, 1989, p. 23

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Смирнова Н.Н. *Конституционное право зарубежных стран*. Санкт-Петербург: Альфаб 2001, с. 92

⁶⁶ De Smith S., Brazier R. *Constitutional and Administrative Law*. 6th ed. London: Penguin Books, 1989, p. 28

6. Pamattiesību nodrošināšanas mehānismi

Pēc Otrā pasaules kara Leiboristu partija, atrazdamās pie varas, atsevišķos tiesību aktos nostiprināja vairākas cilvēktiesības un pilsoņu sociālās tiesības, piemēram, tiesības uz bezdarbnieka pabalstu, tiesības uz bezmaksas pamatskolas izglītību un strādājošo tiesības streikot.⁹⁷ Tādā veidā Apvienotās Karalistes nerakstītā konstitūcija faktiski tika papildināta ar jaunām politiskajām un sociālajām tiesībām, ko paredz arī ES tiesības.

Apvienotās Karalistes likumos iekļāva veselu virkni pirms tam nebijušu sociālo garantiju (piemēram, apdrošināšanu bezdarba gadījumā, bezmaksas izglītību skolās, medicīnas aprūpi un pensijas). Likumos tika nostiprinātas arī strādnieku tiesības uz kolektīvu aizstāvību (piemēram, tiesības streikot, tiesības veidot arodbiedrības un asociācijas). 1983. gadā Apvienotajā Karalistē pirmo reizi parādījās tiesību akti, kuros paredzēta juridiskā palīdzība trūcīgajiem, kas galvenokārt balstās uz labprātības principu. Nekādas radikālas pārmaiņas šie jauninājumi neradīja, jo faktiski šīs tiesības jau reāli eksistēja, taču tiesiskais nodrošinājums nostiprināja Apvienotās Karalistes pilsoņu sociālās garantijas un veicināja personu tiesisko aizsardzību pret valsts pilnvaru pārsniegšanu.

Konservatīvās partijas valdīšanas laikā (sakarā ar cīņu pret teroristisko organizāciju – Īru republikāņu armiju) dažas leiboristu likumos iekļautās tiesības tika ierobežotas. Konservatīvie ierobežojumu noteikšanu pamatoti motivēja ar to, ka pārmērīga liberalizācija Ziemeļīrijā šajā jomā var apdraudēt sabiedrisko mieru, sociālo kārtību un valsts drošību. Ziemeļīrijas aktivisti gan valdībai pārmeta cilvēktiesību pārkāpumus, un, patiesību sakot, pēdējā laikā atklātībā ir nākuši visai interesanti dokumenti, kas liecina ja ne par reāliem pārkāpumiem, tad par tendencēm noteikti.⁹⁸

Lai gan britu devīze ir "Dievs un manas tiesības" (*Dieu et mon droit* – franču val.),⁹⁹ sakarā ar pagājušā gadsimta 70.–80. gados pieredzētajiem terorisma uzplūdiem Apvienotās Karalistes cilvēktiesību jomā tika izdarītas visai noteiktas korekcijas. 1973. un 1978. gadā Pārstāvju palāta akceptēja vairākus valdības izstrādātus likumu projektus, kas regulē dažas sfēras Ziemeļīrijā. Tie bija ārkārtas likumi ar mērķi maksimāli ierobežot terorismu valstī. Tā, piemēram, Ziemeļīrijā personas, ko apsūdz par darbību Īru republikāņu armijā vai atbalstu tai, netiek uzskatītas par politiski apsūdzētajiem, bet tiek tiesātas saskaņā ar krimināltiesību normām. Turklāt, neraugoties uz apsūdzības smagumu, šos cilvēkus Ziemeļīrijā tiesā tiesnesis vienpersoniski, bez zvērināto līdzdalības, jo pastāv bažas par zvērināto iespējamo sadarbību ar Īru republikāņu armiju, kā arī varbūtēju iebiedēšanu no minētās organizācijas puses.¹⁰⁰ Atsevišķos parlamenta pieņemtajos tiesību aktos, kas sakarā ar terorisma uzplūdiem ierobežo pilsoņu tiesības un brīvības, uzmanība lielākoties veltīta personu un to īpašuma pārbaudei (piemēram, personisko mantu pārbaude uz ielas tikai uz aizdomu pamata) sakarā ar iespējamiem terorisma draudiem. Tomēr **jebkurā gadījumā Apvienotajā Karalistē pastāv strikti noteikts un neaizskarams personu tiesību un brīvību minimums.** Personas īpašums, dzīvība un brīvība ir neaizskarami. Lai kādu personu arestētu, policijas amatpersonai jāuzrāda tiesas pavēle utt. Politisko tiesību vidū

kā galvenās jāmin vēlēšanu tiesības un tiesības piedalīties referendumos. Starp citu, tās praksē arī tiek reāli izmantotas, piemēram, Ziemeļīrijā balsojot par palikšanu Apvienotās Karalistes sastāvā vai pievienošanās Īrijai.

Liela nozīme personas brīvību nodrošināšanā Apvienotajā Karalistē ir 1998. gadā pieņemtajam *Cilvēktiesību aktam*¹⁰¹ (*Human Rights Act*), kas spēkā stājās 2000. gadā. Šis akts cita starpā garantē diskriminācijas nepieļaujamību. Tiesa, atkal vienīgais izņēmums ir Ziemeļīrija, kur darbinieku var diskriminēt, pamatojoties uz personas reliģisko piederību. Acīmredzot šai Apvienotās Karalistes daļā, kur viens no gadu desmitiem ilgā konflikta cēloņiem ir reliģija, šāda pieeja var novērst nopietnākas sekas.¹⁰² *Cilvēktiesību akta* pieņemšanu 1998. gadā Apvienotajā Karalistē pastiepdzināja musulmaņi, kuri jau 1979. gadā tiesās uzsāka cīņu¹⁰³ par to, lai par reliģijas zaimošanu (*blasphemy* – angļu val.) tiktu sodīti ne tikai kristīgās reliģijas, bet arī citu reliģiju (tai skaitā islāma) zaimotāji.¹⁰⁴

Apvienotajā Karalistē darbojas parlamentāro uzraugu – **ombuda institūts.** Parlamentārie komisāri (*Parliamentary Commissioners*), kā Apvienotajā Karalistē sauc ombudus, izskata administratīva rakstura sūdzības par valsts varu. Viņi Apvienotās Karalistes parlamenta vārdā izmeklē gadījumus, kas saistīti ar valsts administrācijas pilnvaru pārsniegšanu un ļaunprātīgu izmantošanu. Ombuda institūcijas ietvaros darbojas vairāki komisāri, kas neveido vienu struktūru, bet cieši sadarbojas. Ir parlamentārais komisārs administratīvajās lietās [amats izveidots saskaņā ar 1967. gada *Parlamentārā komisāra aktu* (*Parliamentary Commissioner Act*)], parlamentārais komisārs administratīvajos jautājumos Ziemeļīrijā un komisārs, kas atbild par

⁹⁷ Григорис Э.П., Григорис В.П. *Конституционное право зарубежных стран*. Санкт-Петербург: Питер, 2002, с. 111

⁹⁸ Apvienotās Karalistes valdība 1972. gadā apsvērusi iespēju slepeni izraidīt Ziemeļīrijas katoļus uz to šīs provinces daļu, kura pēc tam tiktu atdota atpakaļ Īrijas Republikai. Dokumentā atzīts, ka, protams, nav sagaidāms, ka šāda cilvēku pārvietošana būtu iespējama mierīgā ceļā un visticamāk daudzi no šiem cilvēkiem pretotos. Bija iecerēts Ziemeļīriju sadalīt protestantu zonā un katoļu zonā un šo katoļu zonu atdot Īrijas Republikai. Šāds plāns tika uzskatīts par vienu no Ziemeļīrijas katoļu un protestantu konflikta atrisināšanas variantiem. Saskaņā ar to savas mājas būtu jāatstāj vairāk nekā 300 000 katoļu un 200 000 protestantu, tātad apmēram trešdaļai Ziemeļīrijas iedzīvotāju. Lai gan *Josifa Visarionoviča Staļina* (*Иосиф Виссарионович Сталин*) sankcionēto deportāciju precedents Eiropā netika pieļauts, pats fakts, ka britu valdība visā nopietnībā šādu plānu pārspridusi, jau vien par kaut ko liecina. Skat.: Lielbritānija 1972. gadā plānojuši katoļu izraidīšanu no Ziemeļīrijas. <http://www.delfi.lv/archive/article.php?id=4513949>.

⁹⁹ Сухарев А.Я., Крутеких В. (Ред.) *Большой юридический словарь*. Москва: ИНФРА-М, 2002, с. 141

¹⁰⁰ *Justice and the Law*. London: Foreign & Commonwealth Office, 1993, pp. 29–30

¹⁰¹ <http://www.northernireland-legislation.bmso.gov.uk/acts/acts1998/19980042.htm>

¹⁰² *Annual Report. International Religious Freedom 1999*. Washington: U.S. Government printing office, 2000, p. 334

¹⁰³ *Robbers G.* (Ed.) *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996, p. 318

¹⁰⁴ Liela loma bija arī ar *Salmana Rušīdi* (*Salman Rushdie*) grāmatu *Sātaniskās cārsmas* saistītajai lietai, kas tika skatīta 1998. gadā. Lai gan Apvienotajā Karalistē ir tiesību normas, kas nosaka sodu par reliģijas zaimošanu, tomēr, kad uz šo likumu atsaucās musulmaņi, viņiem tika atteikts. Tādējādi musulmaņiem ir pamats uzskatīt, ka kristīgā *Jēzus Kristus* zaimošana ir aizliegta, bet *Allāhu* var zaimot nesodīt. Jāatgādina, ka *Salmana Rušīdi* grāmatā pravieša *Mubameda* meitu vārdos tika sauktas palaistuves un prostitūtas.

sūdzībām no Ziemeļīrijas (amati izveidoti saskaņā ar parlamenta 1969. gada aktiem), daži parlamentārie komisāri atbild par Anglijas, Velsas un Skotijas vietējās administrācijas darbu (amati izveidoti 1974.–1975. gadā), bet citi par veselības aizsardzības dienestiem Anglijā, Velsā un Skotijā (amati izveidoti saskaņā ar parlamenta 1972. gada aktiem). Vēl jāmin parlamentārie komisāri siju un arodbiedrību jautājumos, kā arī parlamenta komiteja preses un saziņas lietās, kuras darbs sakrīt ar ombudu kompetences jomu un tāpēc notiek cieša sadarbība.¹⁰⁵ Zināmā mērā to var uzskatīt arī par “centra” kontroli pār perifēriju, jo tiek izskatītas pilsoņu sūdzības, kas saistītas ar ministriju un iestāžu darbību. Ombuds ir tiesīgs no ministriem un citām valsts pārvaldes amatpersonām pieprasīt vajadzīgos dokumentus, izsaukt lieciniekus utt. Izmeklēšana tiek veikta, ja sūdzētājam nepastāv iespēja vērsties tiesā vai administratīvajā tribūnālā. Jāpiezīmē, ka ombudam nav tiesību pieņemt nekādus noteiktus lēmumus (atcelt administratīvo aktu). Viņš var vienīgi uzrakstīt attiecīgu ziņojumu par izmeklēšanā konstatētajiem faktiem, kas tiek nosūtīts parlamentam vai attiecīgai parlamenta komitejai. Ombuds no ieņemamā amata var atcelt tikai ar abu parlamenta palātu locekļu vairākuma piekrišanu. Savu posteni ombuds var atstāt arī pēc paša vēlēšanās vai sasniedzot sešdesmit piecu gadu vecumu. Sūdzības no pilsoņiem vispirms nonāk tā parlamentārieša rokās, no kura apgabala ir konkrētais vēlētājs (sūdzētājs), un deputāta kompetencē ir izšķirt, vai jautājumu risināt patstāvīgi vai lietā iesaistīt ombudu.

III. Kopsavilkums

Rezumējot visu iepriekšminēto, jāatzīmē, ka Apvienotās Karalistes konstitūcijas **rakstītās daļas un nerakstītās daļas attiecības** nav mākslīgi izveidotas, tās, vēsturiski attīstoties, ir nostabilizējušās Apvienotās Karalistes konstitucionālajos avotos. Konstitucionālās paražas, kas izveidojas no tiesu precedentiem, sāka regulēt Apvienotās Karalistes valsts uzbūvi, apvienojoties ar rakstīto likumu normām.

Pēdējā laikā kā atsevišķs avots vēl pieskaitāmas ES tiesības, kas Apvienotajā Karalistē piemērojamas tieši, un ECT precedenti. Īpaša loma ir EKT spriedumiem, kas kļūst par precedentu tiesību sastāvdaļu un ir līdzvērtīga britu augstāko tiesu praksei. Skaidrs, ka dažkārt rodas gadījumi un strīdi, kurus atrisināt var juridiski loģisks ekspertu viedoklis, ko sniedz doktrinārie iztulkotāji.

Apvienot daudzos konstitucionālos tiesību avotus rakstītā veidā britiem nozīmētu pirmām kārtām “vienkāršot” savu sarežģīto vēsturi, ar ko viņi bezgala lepojas. Turklāt, cenšoties vienkāršot sarežģīto, briti, iespējams, destabilizētu savu politisko sistēmu, radot krīzi. Valsts pamatdokumentu revīzija vienmēr ir ļoti riskants darbs, un, pirms tādu uzsākt, jāizsver visi “par” un “pret”. Maz ticams, ka Apvienotās Karalistes konstitucionālos avotus kāds apkopos vienotā tiesību aktā. Klāt nāk aizvien jaunas saistošas tiesību normas un precedenti. Konstitūcijas elastīgums kontekstā ar konservatīvismu, šķiet, ir ideāla bāze dažādiem konstitucionāliem kompromisiem un ļauj Apvienotās Karalistes konstitucionālismam attīstīties tāda pašā garā kā simtiem gadu līdz šim. Bez tam Apvienotajā Karalistē nav jāievēro konkrēta kārtība, mainot vai papildinot konstitucionālos aktus. Galvenais faktors ir “grozītāja” autoritāte. Kamēr briti, pastāvot šādi pieejai, nodrošinās izlīgumu un stabilitāti valsts pārvaldē un pastāvošās konstitucionālās tiesību normas bez sevišķiem strīdiem pielāgos pastāvīgajām dzīves pārmaiņām, konstitucionālo tiesību zinātne nemainīsies.

Neraugoties uz dažām šai rakstā pieminētajām grūtībām, ir skaidrs, ka britu tiesiskā sistēma ir darbotiespējīga, lai gan nav šaubu, ka notiek tiesību transformācijas process, kura galarezultāts nav **isti paredzams**. Visticamāk, ka **britiem neizdosies izbēgt no kodifikācijas tendencēm**, jo britu tiesību modeļa liktenis ir saistīts ar ES tiesisko sistēmu, bet tā savukārt bez normatīvas kodifikācijas nemaz nevar sekmīgi darboties.

¹⁰⁵ Улетова Г.Д. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Юриспруденция, 2001, с. 53

Summary

Particularities of the Constitutional Traditions of the United Kingdom

The purpose of the article is to reflect upon the particularities of the constitutional traditions of the United Kingdom, as well as noting possible tendencies of their development in the future.

Prior to analysing certain particularities of the constitutional traditions of the United Kingdom, the author characterizes the main differences between the continental Europe legal system and the common law system in general.

As the United Kingdom does not have a single written constitution, but contains both written and unwritten legal norms, several legal sources of these norms are analysed in this article: statutes, legal precedents, constitutional customs, European Union law, precedents of the European Court of Human Rights and doctrinal legal sources. The constitutional traditions of the United Kingdom are analysed in the light of the history of the United Kingdom. Statutes as a written part of the constitution of the United Kingdom are analysed first, denoting their secondary role in opposition to judge made law which is acknowledged as a more stable legal source in the United Kingdom. The priority of legal precedents also determines the fact that in any case, every statute of

the parliament is being approbated in a court and decisions of the court have legal force of statute. Due to the afore-mentioned, the system of constitutional supervision and control has not developed. An important role in the United Kingdom is also given to constitutional customs, which have developed by way of legal precedents, which regulate relevant questions of state administration. The European Union law, and the precedents of the European Court of Human Rights have also greatly influenced the legal system of the United Kingdom.

At the end of the article the author concludes that it is unlikely that the constitutional sources of the United Kingdom will be codified in a single legal act. Precisely the flexibility of the existing constitution in the context of conservatism seems to be a good base for constitutional compromises and furthers the development of constitutionalism of the United Kingdom. However, it is clear that a transformation process of the British legal system should happen, the net result of which is not predictable. The author suspects that the United Kingdom will fail to escape from tendencies of codification due to the European Union legal system which cannot act successfully without normative codification.